

STAT. FYZIKA A TERMODYNAMIKA

Balek, davinci, smph, uniba, sk / u balek 1; lit.: Tong (+ Kittel, Reif...)

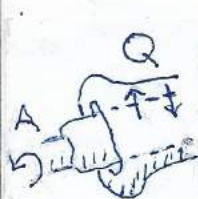
čo je termodynamika?

skĺma tepelné deje ($\delta Q + \delta W$) = deje s účasťou tepla (Q), dôležitú úlohu v nich hrá teplota (T); stat. fyzika:

atko, ALE v inej mierke = { termodyn. : mierka látky
stat. fyzika : mierka at. a mol.

princípy: 1. + 2. veta termodynamická, { 1. veta: zach. energie
2. veta: rastu entropie

{ ($E = \text{konšt.}$), neex. PM 1. druhu
($\dot{S} \geq 0$), neex. PM 2. druhu

(STR: princíp rel. + konšt. c); k 2. vete: vid' Rumford (1798)

tepelné deje = vzájd. premeny tepla a práce (A) - Q, A sa vyjadrujú

v J => sú to formy en.

{ charakt. stavu (vn. en.) NIE
charakt. procesu (prenes. en.) ÁNO

{ $Q \leftrightarrow$ neusporiad. pohyb
 $A \leftrightarrow$ usporiad. pohyb

η : Carnotov cyklus (C. 1824) -> tepel. stroje + dš. T, S

stavy a deje

stav: { termodyn. : makrostavy (PLYN: p, V, t = empiric. teplota)
stat. fyzika : mikrostavy ($\vec{r}, \vec{v}$ = 6N veličín, $N \sim N_A = 6 \cdot 10^{23}$)

lib. stav (rôzne p, t v rôznych V) $\xrightarrow{\text{stále podm.}}$ ROVNOVÁHA (jedno p, t v celom V)

/ stav. rovnica: $f(p, V, t) = 0 \Rightarrow$ stav = bod na (p, V)

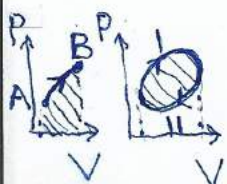
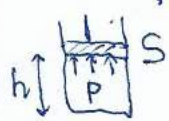
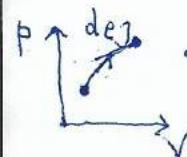
diagrame; 0-tá veta termodyn. : rovnováha je tranzitívna (A, B sú v rovnováhe s C => A je v rovnováhe s B) -> dš. t

dej: { vratný - cez ^{POMALÝ} rovnováž. stavy = čiara na (p, V) diagrame
nevratný - cez nerovnováž. stavy (s disipáciou energie)

A (préca plynu)? $dA = F dx$, { $F = pS$
 $x = \Delta h$: $dA = pS dh = p dV$,

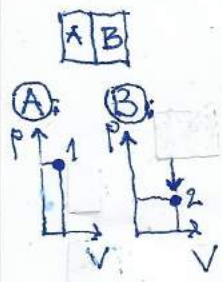
$A = \int_{V_A}^{V_B} p dV$ (= ± plocha pod krivkou) / cyklický dej (B=A): $A =$

$= (\int_I - \int_{II}) p dV = \pm$ plocha vnútri slučky

empirická teplota

spojenie A, B: preprážka { neprepúšťa Q (adiabat.): A, B izolované
prepúšťa Q (diatermál.): A, B v tepelnom kontakte

A: (p_1, V_1) ; kontakt + $p_1 = \text{konšt.}$; $p_2^{(0)} \rightarrow p_2 \Rightarrow$ A je v rovnováhe s
B: $(p_2^{(0)}, V_2)$
B: $F_{AB}(p_1, V_1, p_2, V_2) = 0$ / A, B sú v rovnováhe s C: $\begin{cases} F_{AC}(p_1, V_1, p_3, V_3) \\ F_{BC}(p_2, V_2, p_3, V_3) \end{cases}$

$f=0 \Rightarrow p_3 = f_{AC}(p_1, V_1, V_3)$, $f_{AC}(p_1, V_1, V_3) = f_{BC}(p_2, V_2, V_3)$ - toto sa musí
 $f=0 \Rightarrow p_3 = f_{BC}(p_2, V_2, V_3)$

dať zapísať ako $F_{AB}(p_1, V_1, p_2, V_2) = 0 \Rightarrow \begin{cases} f_{AC} = \Phi_C(\nu_A(p_1, V_1), V_3) \\ f_{BC} = \Phi_C(\nu_B(p_2, V_2), V_3) \end{cases}$ &

$\nu_A(p_1, V_1) = \nu_B(p_2, V_2) \rightarrow t = \text{konšt.} \cdot \nu_{A,B}(p, V)$ - ALE môže byť aj $\nu_{A,B}^{(2)}$

ideálny plyn

úplne stlačitelný + bez prítahovania povrch. vrstvy, mikroskop. opis: mol. neinteragujú medzi zrážkami; lim. redl. plynov pri $n \rightarrow 0$

deje v plynoch

posun. piesta ("tláčidlo"): ΔV , dodanie ΔQ ("kurič"); Δp a, Δt ;
riedky real. plyn

id. plyn: ① izotermický dej ($t = \text{konšt.}$): $pV = \text{konšt.}$ (Boyle-

Marrotte; B. 1662: trubica v tvare U + Hg: $l(\text{hot} + h) = \text{konšt.}$,
 $h_0 = 760 \text{ mm}$); A: $p = C/V$, $\int_A^B C/V \cdot dV = C \ln V \Big|_A^B =$

$= C \ln(V_B/V_A)$ - piest $\rightarrow \infty$; A je ∞ -ná, ② izobarický dej ($p = \text{konšt.}$): $V = V_0(1 + \gamma t)$, $\begin{cases} t = \text{teplota v } ^\circ\text{C} \\ \gamma = 1/273,15^\circ\text{C} \end{cases}$ (Gay-Lussac/

Charles; G.-L. 1802: banku naplnil plynom s $t = 100^\circ\text{C}$ +
ochladil na 0°C + napustil do nej vodu $\rightarrow V/V_0 = 1,37$), ③ izo-

chorický dej ($V = \text{konšt.}$): $p = p_0(1 + \gamma t)$ (Gay-Lussac; pred
napustením vody: izochor. dej, $p_0^{BM} = p V_0/V \Rightarrow p/p_0 = V/V_0$)

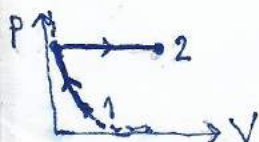
stavová rovnica

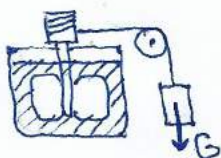
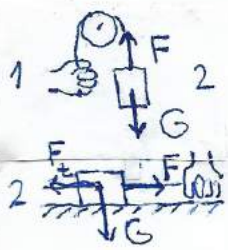
abs. teplota: $T = T_0 + t$, $T_0 = 273,15^\circ\text{C}$ / jedn.: $1\text{K} = 1^\circ\text{C} = \frac{1}{100}^\circ$

$(t_{\text{var}} - t_{\text{trn}}) = \frac{1}{273,15} T_{\text{trn}}$; $V = V_0 [1 + \frac{1}{T_0} \cdot (T - T_0)] = V_0 \cdot T/T_0$

$\Leftrightarrow V/T = \text{konšt.}$; $\begin{cases} p_1 V_1 = p_2 V_1 \\ V_1/T_1 = V_2/T_2 \end{cases}$; $p_1 V_1 = p_2 \cdot V_2/T_2 \cdot T_1 \Leftrightarrow$

$pV/T = \text{konšt.}$ / $\text{konšt.} = \mu R$, $R = 8,314 \text{ J K}^{-1}$, $pV = \mu R T$

práca a teplo

práca: 1 koná p. na 2 ($\begin{cases} 1: \text{"konateľ"} \\ 2: \text{"trpiteľ"} \end{cases}$) = dodáva 2 en. mechanic-
ky, $A = \text{dodaná en.} = Fs$ / 1 príjima prácu od 2: $-Fs \rightarrow \vec{F} \cdot \Delta \vec{r}$;

plyn ako "konateľ": ① valcová nádoba: $p dV$, ② balón, ...:

dtto ($dA = \oint p dS dx \stackrel{\text{Pascal}}{=} p \cdot \oint dS dx = p dV$)

teplo: 1 dodáva t. 2 = dodáva 2 en. nemech., zohrievaním,

$Q = \text{dodaná en.}$ (< 0 ak 1 príjima t. od 2) / mikroskop. opis:

mol. 1 konajú prácu na mol. 2, "1 koná t. na 2"; kalorime-
tria: $Q = mc\Delta t$, $c = \text{merné t.}$ $\rightarrow Q = \begin{cases} m_1 c_1 (t_1 - t) \\ m_2 c_2 (t - t_2) \end{cases} \Leftrightarrow m_1 c_1 t_1 +$

$+ m_2 c_2 t_2 = (m_1 c_1 + m_2 c_2) t \rightarrow \text{kalorikum? NIE, plyn môžeme za-
hriať aj prácou; mech. ekvivalent tepla: Joule (1843): vr-
tulkať závažie}$ Mayer 42,5

$\rightarrow 1 \text{ kcal} \stackrel{\text{df.}}{=} \text{t. na zohriať 1 l } H_2O = 4,186 \text{ kJ}$

1. veta termodynamická

súhra Q, A (z exp.): $\begin{cases} Q = \text{t. dodané systému} \\ A = \text{p. dodaná systému} \end{cases}$ (plyn: $A' = -A$,

$A = \int p dV$): systém prejde z daného A do daného B: $[Q + A'$

nezdrvisí od cesty] (Q v J, dá sa sčítať s A' !) $\Rightarrow$ ex. sta-

stavu systému U taká, že $\Delta U = Q + A'$ (df. až na konšt;

Clausius 1850) / $U = \text{vn.en.}$: $U = E$, $\Delta E = Q + A'$; "mech." df.

Q : z A do B sa vždy môžeme dostať iba dodaním/odoberaním
práce $\Rightarrow \Delta E = A'_0$, ① 1. veta: A' nezávisí od cesty, ② df.

Q : $Q = A'_0 - A'$; 1. veta v dif. tvare: $y(x)$: $dy \stackrel{\text{fyz.}}{=} \text{infinitéz.}$

Δy (mat.; lin. časť Δy) = $ALE dQ, dA'$ nie sú prírast. fcií

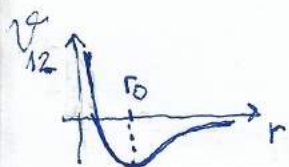
$\rightarrow$ ozn. ich $\delta Q, \delta A'$ (T.: $\delta Q, \delta A'$; plyn: $\delta A = p dV / df =$

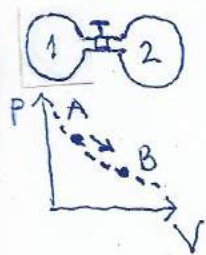
CHÝBA!
 $= \partial_p f dp + \partial_V f dV$): $dE = \delta Q + \delta A'$

en. id. plynu

mikroskop. opis: $E \stackrel{\text{mat.}}{=} \frac{1}{2} m \bar{v}_1^2 + \frac{1}{2} m \bar{v}_2^2 + \dots + \frac{1}{2} m \bar{v}_N^2 = N \cdot \frac{1}{2} m \bar{v}^2$

kinetická teória: $\bar{v}^2 \propto T \Rightarrow E \propto T$; reál. plyn: + $\bar{v}^2$

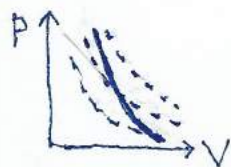
makroskop. opis: ① rozpín. do vákuua (J. 1845): $\begin{cases} 1: \text{stav A} \\ 2: \text{vákuum} \end{cases}$, otvor. kohútika $\rightarrow$ stav B: $A' \text{ aj } Q = 0 \Rightarrow \Delta E = 0 \text{ \& } t_B = t_A$ (id.: $\otimes$, real. [väčšina] $\otimes$) $\Rightarrow E = E(T)$, ② kalorimetria: $c_V = \text{konšt} \Rightarrow$ dtto; konšt? 1 mol: $E = \frac{1}{2} f R T$, $f = \text{počet stupňov voľnosti mol.}$ $= \begin{cases} 3, 1\text{-at. plyn} \\ 5, 2\text{-at. plyn} \\ 6, 3\text{-a viacat. plyn} \end{cases}$ (kalorimetric. rovnica);

stredná en. molekúl: 1 mol = množstvo látky ako v 12 g ^{12}C $= N_A$ mol., $N_A = 6,022 \cdot 10^{23}$ (SI: $[N_A] = \text{mol}^{-1}$ + 2, rovnosť = df. molu) $\rightarrow$ Boltzmannova konšt. („plyn. konšt. v prepočte na 1 mol.“): $k = R/N_A \Rightarrow \bar{E} = E/N = \mu \cdot \frac{1}{2} f R T / (\mu N_A) = \frac{1}{2} f \cdot k T$ / $k = 0,862 \cdot 10^{-4} \text{ eV K}^{-1}$ (SI: df. K): stredná en. atómov H na povrchu Slnka ($T = 5778 \text{ K}$) je $\bar{E} = 0,747 \text{ eV}$

adiabatický dej

adiabatický = bez prenosu tepla ($\alpha = ne$, $\delta \alpha = cez$, $\beta \alpha i \epsilon \epsilon v = ist$); merné tepla plynu (všetko pre 1 mol): $Q = C \Delta T$, $C =$ molárne merné teplo $\rightarrow$ ① $V = \text{konšt}$: $A = 0 \Rightarrow Q = \Delta E \stackrel{!}{=} C_V \Delta T \Rightarrow C_V = \frac{1}{2} f R$, ② $p = \text{konšt}$: $A = p \Delta V$, $pV = RT \Rightarrow A =$

$= \Delta(pV) = R \Delta T \Rightarrow Q = \Delta E + A = C_V \Delta T + R \Delta T \stackrel{!}{=} C_P \Delta T \Rightarrow C_P = C_V + R$ (Mayerov vzťah); tepelne izolovaný plyn; $\delta Q = dE + \delta A = C_V dT + p dV \stackrel{!}{=} 0$ / $\cdot R$: $C_V d(RT) + p dV = C_V d(pV) + \frac{1}{\gamma} = C_V \cdot (dp \cdot V + p dV) + \frac{1}{\gamma} \stackrel{\text{Mayer}}{=} C_V dp \cdot V + C_P p dV = 0 \Rightarrow \frac{dp}{p} = -\gamma \frac{dV}{V}$, γ (Poissonova konšt.) $= \frac{C_P}{C_V} \Rightarrow \int \frac{dp}{p} = -\gamma \int \frac{dV}{V}$, $\ln p = -\gamma \ln V + \text{konšt.}$ $\ln C$

$p = C V^{-\gamma} \Leftrightarrow p V^{\gamma} = \text{konšt}$ - $\gamma > 1$: $p \downarrow$ prudšie než pri $T = \text{konšt}$ rýchlosť zvuku

lineáriz. rovnice pre $g, v \rightarrow \omega_{zv}^2 = \frac{1}{\rho} \frac{dp}{dg}$; $g = mn = mN/V \Rightarrow$ adiab. dej: $p \propto g^{\gamma} \Rightarrow \frac{d \ln p}{d \ln g} = \frac{dp/p}{dg/g} = \gamma \Rightarrow \omega_{zv}^2 = \gamma p/g$; Newton: izoterm. dej $\Rightarrow \omega_{zv}^2 = p/g - \forall \gamma = \frac{5/2 + 1}{5/2} = 7/5$

2. veta termodynamická

nie je možná ÚPLNÁ premena neusporiad. pohybu na usporiadanj; (Kelvin: 1851) nie je možný dej, kt. by mal jediný výsledok - konanie

A na účet Q z rezervoára (Planck 1897; K.: "ochladením daného množstva látky pod teplotu najstudsiejšieho z okolitých telies"); (Clausius: 1850) nie je možný dej, kt. by mal jediný výsledok - prenos Q z chladnejšieho telesa na teplejšie; (Cl)

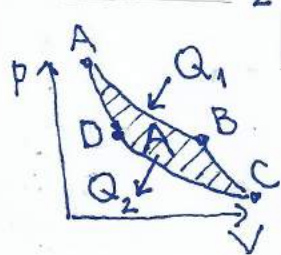
$\Rightarrow$ (K) ? non (K): rezervoár s T $\xrightarrow{Q}$ stroj $\xrightarrow{A}$ trenie $\xrightarrow{Q'}$ 3. telo s T' / T' > T; non (Cl) žbtd

Carnotov cyklus

C. stroj: prijme Q_1 pri T_1 + odovzdá Q_2 pri $T_2 < T_1$ + vykoná $A = Q_1 - Q_2$, VVRATNÉ $\Rightarrow$ účinnosť: $\eta = A/Q_1 = 1 - Q_2/Q_1$ / > 0!

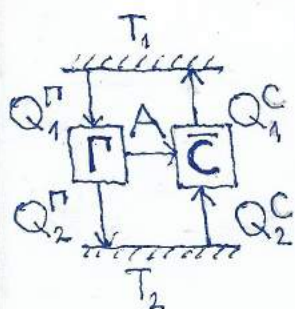
C. chladnička = inverzný C. stroj (C. stroj pustený "dozadu v t");

(K) $\Rightarrow$ (Cl) ? non (Cl): prenesieme Q_2 od T_2 k T_1 , potom spustíme C. stroj $\Rightarrow$ A vykonáme iba na účet $\Delta Q = Q_1 - Q_2$, prijateľného pri T_1 = non (K) žbtd

id. plyn: C. cyklus = postupnosť 4 dejov: $(p_A V_A) \xrightarrow{T_1} (p_B V_B)$ ad. $\xrightarrow{T_2} (p_C V_C) \xrightarrow{T_2} (p_D V_D)$, $\begin{cases} Q_1 = Q \text{ dodané na } AB \\ Q_2 = Q \text{ odovzdané na } CD \end{cases}$ (T = konst.: 1. mol)
 $Q = A \stackrel{1. \text{ mol}}{=} RT \ln(V_2/V_1) \Rightarrow \begin{cases} Q_1 = R \cdot \left\{ \frac{T_1}{T_1} \ln(V_B/V_A) \right\} \\ Q_2 = R \cdot \left\{ \frac{T_2}{T_2} \ln(V_C/V_D) \right\} \end{cases}$

|| V: medzi všetkými strojmi Γ , kt. pracujú medzi danými dvomi teplotami T_1, T_2 , sú C. stroje (s vratným dejom) najúčinnnejšie, $\eta_\Gamma \leq \eta_C$, pričom $\ominus$ zaručené, platí ak $\Gamma = C$

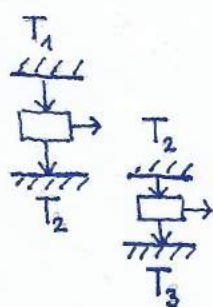

D: máme Γ, C také, že práca, kt. vykonajú za 1 cyklus, je rovnaká, $A^\Gamma = A^C$ + spojíme Γ s $\bar{C}$ (inv. strojom k C, C. chladničkou); ① 1. veta: $\begin{cases} A^\Gamma = Q_1^\Gamma - Q_2^\Gamma \\ A^C = Q_1^C - Q_2^C \end{cases} \Rightarrow$ aj celkové teplo, odobrané z rezervoára s T_1 a dodané do rezervoára s T_2 , $\begin{cases} Q_{1\text{tot}}^\Gamma \\ Q_{2\text{tot}}^\Gamma \end{cases}$

$\begin{cases} Q_{1\text{tot}}^\Gamma = Q_1^\Gamma - Q_1^C \\ Q_{2\text{tot}}^\Gamma = Q_2^\Gamma - Q_2^C \end{cases}$, je rovnaké, $Q_{1\text{tot}} = Q_{2\text{tot}}$, ② 2. veta: $Q_{1\text{tot}} \geq 0$

$\Rightarrow Q_1^P \geq Q_1^C$, $\eta_P = A/Q_1^P \leq A/Q_1^C = \eta_C$ žbtd / $\ominus$? $\Gamma = C$: $\eta_P \leq \eta_C$ aj $\eta_C \leq \eta_P \Rightarrow \eta_P = \eta_C$ žbtd; iný postup: $Q_1^P = Q_1^C$; ALE čo ak sa A^C nedá „naladiť“ na A^P ? $A^C/A^P = p/q$; p cyklov $\Gamma + q$ cyklov $\bar{C} \rightarrow$ dtto čo predtým, ak prejdeme od A_1 Q_1, Q_2 k $A_2, Q_1, Q_2 =$ celkovým A, Q_1, Q_2 ($A^P = A^C$ atď.)

termodynamická teplota

$\forall C$, stroj: to isté $Q_2/Q_1 = 1 - \eta \Rightarrow Q_1/Q_2 = f(T_1, T_2)/2$
 stupňový stroj: dtto + $Q_2/Q_3 = f(T_2, T_3) \Rightarrow Q_1/Q_3 = f(T_1, T_2)f(T_2, T_3)$ - ALE $Q_1/Q_3 = f(T_1, T_3) \Rightarrow f(T_1, T_2) = \frac{f(T_1, T_3)}{f(T_2, T_3)} \stackrel{T_3 \text{ dané}}{=} \frac{\Phi(T_1)}{\Phi(T_2)} \rightarrow T \stackrel{\text{def}}{=} \Phi(T)$ (ľub. $\tilde{T}$ rastúce s T)

$\xrightarrow{\text{exp.}} \Phi(\tilde{T})$ až na súčiniteľ $\xrightarrow{\text{def}} T = \Phi(\tilde{T})$ také, aby 1 K vyšiel správne $\Rightarrow Q_1/Q_2 = T_1/T_2$, $\boxed{\eta = 1 - T_2/T_1}$

id. plyn: $AB + CD$: $\begin{cases} Q_1 \\ Q_2 \end{cases} = R \times \begin{cases} T_1 \ln(V_B/V_A) \\ T_2 \ln(V_C/V_D) \end{cases} / BC + DA$:

$$TV^{\gamma-1} = \text{konšt.}, \gamma = \gamma - 1 \Rightarrow \begin{cases} T_B V_B^{\gamma-1} = T_C V_C^{\gamma-1} \\ T_A V_A^{\gamma-1} = T_D V_D^{\gamma-1} \end{cases} \Rightarrow V_B/V_A = V_C/V_D$$

$\Rightarrow Q_1/Q_2 = T_1/T_2$ - vyšlo!

entropia

veľičina „v premene“ (ἐν-ν, ἐργασ- spôsob, zmena), miera neusporiadanosti systému; $\text{def. } I: I = \int_1^2 \delta Q/T$, $\int$ cez

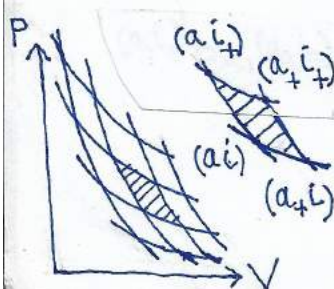
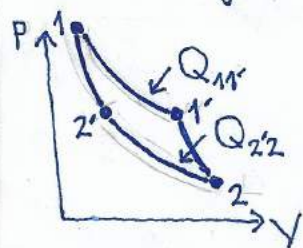
VRATNÝ dej: ① 1,2 na tej istej izoterme: $I = Q_{12}/T$

② 1,2 na rôznych izotermách: (i) prechod po vetvách C. cyklu: cesta I = $1 \xrightarrow{T_1} 1' \xrightarrow{\text{ad}} 2$: $I_1 = Q_{11'}/T_1$, cesta II = $1' \xrightarrow{\text{ad}} 2' \xrightarrow{T_2} 2$: $I_{II} = Q_{22'}/T_2$ - ALE $Q_{11'} = Q_1$, $Q_{22'} = -Q_{22}$

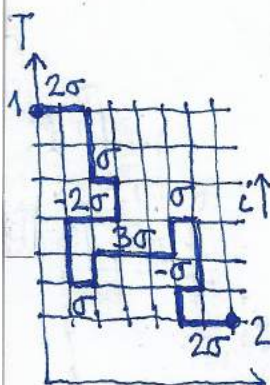
$= Q_2$ & $Q_1/Q_2 = T_1/T_2 \Rightarrow I_1 = I_{II}$; (ii) ľub. prechod: I

nezávisí od cesty - D: zostrojíme mriežku z izoterm a

adiabát; plaketa nad uzlom (a, l): $\Delta I_{\text{hore}} = \Delta I$ na hrane

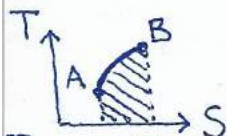
$(a_i, i_i) = Q_i / T_i$, $\Delta I_{dole} = \Delta I$ na hrane $(a_i, i_i) = Q_i / T_i$: C. cyklus $\rightarrow \Delta I_{hore} = \Delta I_{dole} / \Delta I$ na bokoch

$= 0 \Rightarrow \Delta I$ pri posune od adiabaty a k adiabate $a_{\pm}$ po ľub. izoterme $i \pm \sigma$ & ΔI pri presune medzi izotermami =

$= 0 \Rightarrow I = n\sigma$, n = počet adiabat medzi 1 a 2 - nezávisí od cesty žbtd; df. S: $I = \int_C \delta Q / T$ nezávisí od C ($I_{sluč} =$

$\oint \delta Q / T = 0$, $1/T$ = integrujúci súčiniteľ δQ): ex. fcia stavu systému S taká, že $\Delta S = I$ (tiež df. až na konšt);

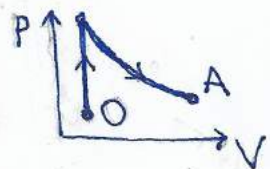

prepis do dif. tvaru: $dS \stackrel{vrat.}{=} \delta Q / T \rightarrow$ prepis 1. vety: $\delta Q = T dS$, $\delta A' = -\delta A = -p dV \Rightarrow dE = T dS - p dV$; (T, S)-diagram:

$Q \stackrel{vrat.}{=} \int_{SA} T dS = \pm$ plocha pod krivkou / C. cyklus = $\square$; $A = Q_1 - Q_2 =$ plocha $\square \Rightarrow \hat{\Gamma} =$ vratný stroj $T_2 \leq T \leq T_1$: $\eta_A < \eta_C$

id. plyn: $pV = RT$ & $E = C_V T \rightarrow S(p, V) \stackrel{?}{=} dS = 1/T \cdot (dE + p dV) = C_V dT / T + R dV / V$ ($\partial_T S = C_V / T$, $\partial_V S = R / V$;

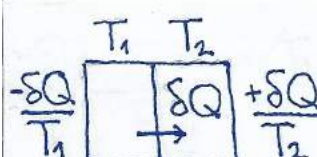

$\partial_V \partial_T S$ a $\partial_T \partial_V S = 0$ O.K.) $\Rightarrow S = C_V \ln(T/T_0) + R \cdot \ln(V/V_0) + S_0$ / 1-at. plyn: $S = R [\frac{3}{2} \ln(T/T_0) + \ln(V/V_0) +$

$\sigma_0] = R \ln(\alpha T^{3/2} V)$, konšt. α : z mikroskop. teórie; podm. na T: $(\dots) \gg 1 \Leftrightarrow T \gg T_{deg}$ ($T \lesssim T_{deg}$: kvantový plyn); nezávislosť E od V: vid' $dS = dE / T + R dV / V$,

$dE = \partial_T E dT + \partial_V E dV$; aditivnosť S: μ mol: $S \rightarrow \mu S$ (podm.: $E_{povrch} \ll E_{obj}$; intenzív.: p, T / extenzív.: V, S)

zákon rastu entropie
 Q, A' pri nevrat. deji? disipácia en.: $\begin{cases} Q = Q_{vrat} - Q_t < \\ A' = A'_{vrat} + Q_t > \end{cases}$

$\begin{cases} < Q_{vrat} \\ > A_{vrat} \end{cases}$ / rozpín. do vákua: $\begin{cases} Q = 0, Q_{vrat} > 0 \\ A' = 0, A'_{vrat} < 0 \end{cases} \Rightarrow dS \geq 0$ ($\ominus$: vrat. dej $\Rightarrow \delta Q =$ $\oplus$: nevrat. dej)

$\Rightarrow dS = \delta Q_{vrat} / T \geq \delta Q / T$; 3. veta (Nernst): $\Delta S \rightarrow 0$ ($S \rightarrow S_0 = 0$ al. ~ 0) pri $T \rightarrow 0$ / max. rozšír. 2. vety: tepelná smrť vesmíru

čo je štatistická fyzika?

kinetická teória plynov (Maxwell, Boltzmann): opisuje rovnováhu plynov, vid' $p \propto n\bar{v}^2$, aj prenosové javy - prenos tepla + viskozitu; vývoj mikrostavu - NIE ($\vec{r}_i, \vec{v}_i$) ako fcie t , ale rozdeľovacia fcia $f(\vec{r}, \vec{v}, t)$; rovnica pre f (B. rovnica) $\Rightarrow$ ex. fcia $H(t)$ zostrojená z f taká, že $\dot{H} \leq 0$ ($\rightarrow H \propto -S$; H-teorema); štat. mechanika / fyzika (Gibbs): opisuje rovnováhu (IBA!) termodyn. systémov, metóda: ustredne-
nie cez štat. súbor (ansámbl); 1. krok (B. 1877): $S =$
 $= \text{konšt} \ln \Omega$, Ω = počet mikrostavov, vid' $S = S_1 + S_2$ & $\Omega =$
 $= \Omega_1 \Omega_2$ / konšt = Nk , vid' $\Omega_{id} = \omega^N$, $\omega = \Omega$ 1 mol.

atómy

Demokritos: „dohodou horúce, dohodou studené, dohodou farba, v skutočnosti len atómy a prázdno“ - princíp LEGA?

Lucretius Carus: pri pohybe nadol malé vybočenia at., „aj my vybočujeme podobne v našich pohyboch, nie v určených časoch ani smere, ale len kam nás nesie naša myseľ“;

at. v chémii: stechiometria (získovanie relatív. množstiev látok vstupujúcich do reakcií):

(1) zákon stálych zlučovacích pomerov (Proust): $\begin{cases} 1g H_2 + 7,94g O_2 = 8,94g H_2O \\ 5g H_2 + 39,68g O_2 = 44,68g H_2O \end{cases}$

$\rightarrow 1/7,94 = 5/39,68$, (2) zákon násobných zlučovacích pomerov (Dalton): $1g H_2 + 15,87g O_2 = 16,87g HO-OH$ (peroxidu H) $\rightarrow \frac{1/7,94}{1/15,87} = 2,00$; prvky z at.?

$\begin{cases} \text{voda} = HO \\ \text{peroxid} = HO_2 \end{cases}$
& H: A=1 $\Rightarrow$ O: A=8 ZLE, najmenšie jednotky = molekuly,

(3) Avogadrov zákon: $V_1/V_2 = p_1/p_2$ (m_1/m_2 : iba približne)

$\rightarrow$ rovnaké V obs. rovnaký počet mol.; určenie N_A : Perrin

(1909, NC 26): Brownov pohyb s λ, τ : $kT \sim \mu a \lambda^2 / \tau$

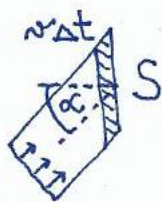
$\rightarrow k = R/N_A \rightarrow N_A$

tlak ako dôsledok nárazov molekúl

izotropné rozdelenie mol.: $P = \frac{2}{3} n \bar{\epsilon}$, $\bar{\epsilon} = \frac{1}{2} m \bar{v}^2$ - D:

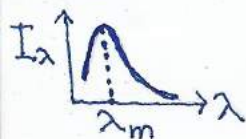
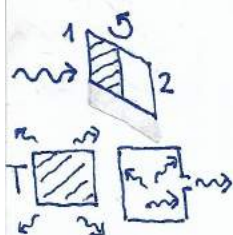
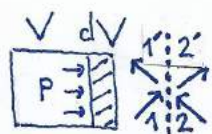

hustota počtu mol. s rýchlosťami z objemu $dV_{\vec{v}}$ okolo $\vec{v} = v\vec{n}$: $\delta n = n(g(\vec{v})dV_{\vec{v}})$, g = hustota pravdepodob. vo v -priestore $\rightarrow \delta N$ = počet mol. s danými rýchlosťami, kt. dopadnú z $1/2$ -priestoru $x < 0$ na plochu S v rovine (y, z) za čas Δt

$\alpha = \angle(\vec{v}, \vec{n})$ $\delta n v \Delta t S \cos \alpha = \delta n v_x \Delta t S / \Delta \vec{p} \equiv$ zmena $\vec{p}$ pri odraze mol. $= (-2m v_x, 0, 0) \Rightarrow \delta \vec{F}_{\text{mol-S}} = -\delta \vec{F}_{\text{S-mol}} = -\delta N \cdot \Delta \vec{p} / \Delta t = (\delta n v_x \Delta t S \cdot 2m v_x, 0, 0) / \Delta t = (\delta n \cdot 2m v_x^2, 0, 0) \cdot S$

$\Rightarrow P = F_x / S = \int \delta n \cdot 2m v_x^2 = \frac{1}{2} \int n g dV_{\vec{v}} \cdot 2m v_x^2 = nm \overline{v_x^2} / \overline{v^2} = \overline{v_x^2} = \overline{v^2} / 3 \Rightarrow P = \frac{1}{3} nm \overline{v^2}$ čbtd; Pascalov zákon: S vnútri plynu: dtto / mol. namiesto S ; dtto

tlak žiarenia: ① Lebedev (1900): $P_1 < P_2 \rightarrow \vec{M}$ orient. hore, ② žiarenie ČT: teleso s teplotou T , kt. neprepúšťa žiarenie / dutinový žiarič $\rightarrow$ žiarenie s teplotou T - $[I]$ = intenzita $\propto T^4$ (Stefan-Boltzmann), λ_m = vlnová dĺžka, na kt. pripadá maximum energie žiarenia $\propto 1/T$ (Wien; spektrum: Planck 1900); tlak? $v=c$ & m = relativistická hmotnosť fotónu: $\begin{cases} E=mc^2 \\ p=mc \end{cases} \Rightarrow [P] = n \frac{\bar{E}_{\text{celk}}}{c^2} \frac{c^2}{\rightarrow c^2/3} = \frac{1}{3} n \bar{E}_{\text{celk}} = \frac{1}{3} U$, U = hustota en. (nerelat. plyn: $P = \frac{2}{3} U_{\text{kin}} \ll U$) / závislosť od T ? $\delta n = n \cdot g(p) dV_{\vec{p}}$, $dV_{\vec{p}} = dV_p \cdot d\Omega / (4\pi)$, $\begin{cases} dV_p = 4\pi p^2 dp \\ d\Omega = \sin \alpha d\alpha d\phi \end{cases} \rightarrow \delta N =$

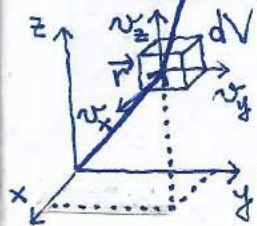

= počet fotónov s danými hybnosťami, kt. dopadnú na plochu S za čas $\Delta t = \delta n c \Delta t S \cos \alpha$, $\delta I = \delta N E_{\text{celk}} / (S \Delta t) = \delta n c \cos \alpha \cdot E_{\text{celk}}$, $I = \int_{p_x > 0} \delta n c \cos \alpha \cdot E_{\text{celk}} = nc \int g E_{\text{celk}} dV_p \cdot \int \cos \alpha d\Omega / (4\pi) = nc \cdot \bar{E}_{\text{celk}} \cdot \frac{1}{4} = \frac{1}{4} U c$ & $I = \sigma T^4$, $\sigma = SB$ konštanta $\Rightarrow [U = a T^4]$, $a = \frac{4}{c} \sigma$ = radiačná konštanta & $[P = \frac{1}{3} a T^4]$ (hv-y: $P_E / P_e \propto M^2$, $M \lesssim 50 M_\odot \Rightarrow P_E / P_e \lesssim 1$)

rozdeľovacia funkcia:

dN = počet mol. v dV , $dV_{\vec{v}} = f(\vec{r}, \vec{v}, t) dV dV_{\vec{v}}$ (f zaddva,

koľko je mol. s $\vec{r}_{\text{mol}} \equiv \vec{r}$, $\vec{v}_{\text{mol}} \equiv \vec{v}$; rovnováha: $f = f(\vec{v})$
 $\Rightarrow \delta N = \text{počet mol. z } V, dV_{\vec{v}} = f V dV_{\vec{v}} / df$; $\delta N = V \cdot \delta n$, $\delta n = n g dV_{\vec{v}} \Rightarrow \boxed{f = n g}$ (normovanie $f = \int f dV dV_{\vec{v}} = \int n g V dV_{\vec{v}} = N \int g dV_{\vec{v}} = N$ O.K.)

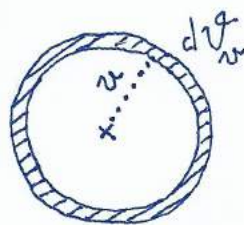

Maxwellovo rozdelenie

predp. 1: izotropia $\Leftrightarrow g = \varphi(v^2) = \varphi(v_x^2 + v_y^2 + v_z^2)$, predp.

2: nezávislosť $v_x, v_y, v_z \Leftrightarrow g = \psi_1(v_x) \psi_2(v_y) \psi_3(v_z)$,
 $\psi_i \stackrel{P1}{=} \psi / e^{a(v_x^2 + v_y^2 + v_z^2)} = e^{a v_x^2} e^{a v_y^2} e^{a v_z^2} \rightarrow g = C e^{-\alpha v^2}$,

⊖: aby sa g dalo normovať; ① $\overline{v^2} = \int g v^2 dV_{\vec{v}}$,

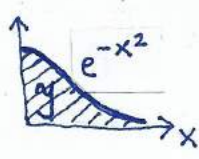

$$\int g dV_{\vec{v}} = 1 \Rightarrow \overline{v^2} = \int g v^2 dV_{\vec{v}} / \int g dV_{\vec{v}} \quad \& \quad dV_{\vec{v}} \hat{=} dV_v = 4\pi v^2 dv \Rightarrow \overline{v^2} = \int_0^\infty g v^4 dv / \int_0^\infty g v^2 dv = I_4 / I_2, I_n = \int_0^\infty e^{-\alpha v^2} v^n dv; I_0 = \int_0^\infty e^{-\alpha v^2} dv = \alpha^{-1/2} \gamma, \gamma = \int_0^\infty e^{-x^2} dx \quad (\text{Gauss})$$

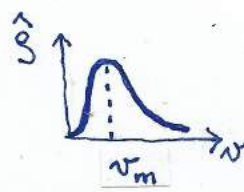
$$I_2 = -\partial_\alpha I_0 = \frac{1}{2} \alpha^{-3/2} \gamma, I_4 = -\partial_\alpha I_2 = \frac{3}{4} \alpha^{-5/2} \gamma \Rightarrow \overline{v^2} = \frac{3}{2} \alpha^{-1} /$$

$$pV = \mu RT, R = N_A k: pV = NkT \Rightarrow p = nkT \quad \& \quad p = \frac{1}{3} n \cdot$$

$$\cdot m \overline{v^2} \Rightarrow \overline{v^2} = \frac{3}{m} kT, \alpha^{-1} = \frac{2}{m} kT, \boxed{g = C e^{-\frac{m v^2}{2kT}}} \Leftrightarrow g = C e^{-\frac{\epsilon}{kT}}; ② C: \int g dV_{\vec{v}} = \int C e^{-\alpha v^2} d^3 v = C \left(\int_{-\infty}^\infty e^{-\alpha u^2} du \right)^3$$

$$= C (2I_0)^3 \stackrel{!}{=} 1 / \gamma = \frac{1}{2} \sqrt{\pi}, \text{ vid' } \int e^{-r^2} dx dy: 2I_0 = \alpha^{-1/2} \cdot 2\gamma = (2/m \cdot kT)^{1/2} \cdot \sqrt{\pi} \Rightarrow \boxed{C = (2I_0)^{-3} = [m/(2\pi kT)]^{3/2}}; \text{ rých-}$$

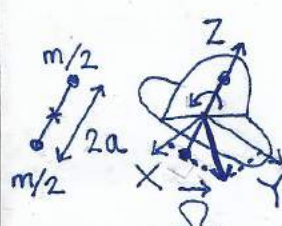

$$\text{losť mol.: } \boxed{v_{s.kv.} = \sqrt{\overline{v^2}} = \sqrt{\frac{3}{2} \alpha^{-1/2}}} / v_m^2 \cdot d\rho = g dV_{\vec{v}} \hat{=} g dV_v = C e^{-\alpha v^2} \cdot 4\pi v^2 dv = \hat{g} dv, \hat{g} \propto e^{-\alpha v^2} v^2: \partial_{v^2} \hat{g} \propto e^{-\alpha v^2} \cdot (-\alpha v^2 + 1) \stackrel{!}{=} 0 \rightarrow \boxed{v_m = \alpha^{-1/2}} (= 0.82 v_{s.kv.})$$

ekvipartičná teorema

$$1\text{-at. plyn: } \boxed{\overline{\epsilon} = \frac{1}{2} m \overline{v^2} = \frac{3}{2} kT}, \text{ vid' } p_{kin} + \text{stav. rovnica};$$

$$2\text{-at. plyn: } \epsilon = \epsilon_0 + \epsilon_1, \begin{cases} \epsilon_0 = \frac{1}{2} m v^2 \\ \epsilon_1 = \frac{1}{2} I \Omega^2, I = m a^2 \end{cases} \& \Omega^2 = \Omega_x^2 + \Omega_y^2 \rightarrow d\rho = d\rho_0 d\rho_1, d\rho_0 = C_0 e^{-\epsilon_0/(kT)} d^3 v \& d\rho_1 = C_1 e^{-\epsilon_1/(kT)} d^2 \Omega \text{ (podľa analógie s } d\rho_0 \text{ / zo stat. mechaniky)}$$

$$\Rightarrow \bar{\epsilon}_0 = \frac{3}{2} kT \text{ \& } \bar{\epsilon}_1 = kT \text{ (} \int \bar{\epsilon}^2 = \int e^{-\alpha_1 \bar{\epsilon}^2} \bar{\epsilon}^2 d^3 \bar{\epsilon} / \int e^{-\alpha_1 \bar{\epsilon}^2} d^3 \bar{\epsilon} \text{, } \alpha_1^{-1} = \frac{2}{T} kT \text{)} \Rightarrow \boxed{\bar{\epsilon} = \frac{5}{2} kT} / 3 - \text{a viacat. plyn: ana-}$$

log.; kmity: $f \rightarrow f + 2f_{\text{kmity}}$ (od x,p) - ALE sú "zamrznuté"

Boltzmannova rovnica

bez zrážok: $\delta N_{t+dt} = \delta N_t \Rightarrow f(\vec{r}_{t+dt}, \vec{v}, t+dt) = f(\vec{r}, \vec{v}, t)$,

$$\text{ľ. str.} = f(\vec{r}, \vec{v}, t) + \nabla f(\vec{r}, \vec{v}, t) \cdot \frac{d\vec{r}}{dt} + \frac{d\vec{v}}{dt} \cdot \nabla f(\vec{r}, \vec{v}, t) dt \Rightarrow \boxed{\partial_t f + \vec{v} \cdot \nabla f = 0}$$

(plyn v grav. poli: $+\vec{g} \cdot \nabla f$); prídanie zrážok: $\boxed{\partial_t f + \vec{v} \cdot \nabla f =$

$$= (\partial_t f)_{\text{coll}}, \boxed{(\partial_t f)_{\text{coll}}} = \text{zrážkový člen (LLX: } St f, St = St_0 \beta) =$$

$$= \int (f' f'_1 - f f_1) v_{\text{rel}} d\sigma dV_{\vec{v}_1}, \begin{cases} f = f(\vec{r}, \vec{v}, t) \\ f_1 = f(\vec{r}, \vec{v}_1, t) \end{cases}, \begin{cases} f' = f(\vec{r}, \vec{v}', t) \\ f'_1 = f(\vec{r}, \vec{v}'_1, t) \end{cases}$$

$\rightarrow$ rovnováha: $f_0 f_{01} = f'_0 f'_{01} \Rightarrow f_0 \propto e^{-\beta \epsilon} / p_{\text{kin}} + \text{stav.}$

rovnica $\Rightarrow \beta = kT$; H-teoréma: $H = \int f (\ln f - 1) dV_{\vec{v}}$

$\times dV_{\vec{v}}$ ($-H_0 \leftrightarrow S$ v kánonickom súbore): Boltzmann.

rovnica $\Rightarrow \boxed{\dot{H} \leq 0}$; PROBLÉM: ako môže nevratnosť na

na makroskop. úrovni vzniknúť z vratnej dynamiky na mikro-

skop. úrovni? (Newtonova mechanika: presná T-sym., QM:

E-ové narušenie pri K-ónoch) ① $\vec{v}_i \rightarrow -\vec{v}_i$: opačný vývoj po

zač. stav / približne $-\vec{v}_i$: opačný vývoj počas Δt , vid' veta

o fluktuáciách (B.: NIE, mal molekulárny chaos), ② vesmír:

$S_0 \sim 0 / S_{\text{g0}} \sim 0$, S_{e0} blízka k maximu (Penrose)

zostrojenie $(\partial_t f)_{\text{coll}}$: ① $(\partial_t f)_{\text{coll},-}$ = úbytok f za 1s pri

zrážkach $\vec{v}, \vec{v}_1 \rightarrow \vec{v}', \vec{v}'_1$: rozptyl mol. b s rýchlosťou $\vec{v}_1$

na mol. a s rýchlosťou $\vec{v} \Leftrightarrow$ rozptyl fiktívnej častice f

s hmotnosťou $m/2$ a rýchlosťou $\vec{v}_{\text{rel}} = \vec{v}_1 - \vec{v}$ ($= -\vec{v}_{\text{rel}}, \vec{v}_{\text{rel}} =$

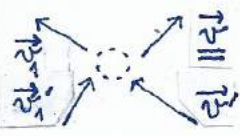
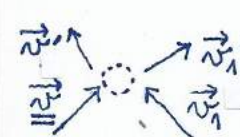
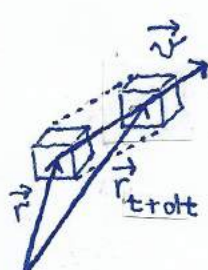
$= \vec{v} - \vec{v}_1$) na pevnom centre c: $\delta \vec{f}_f = \text{prúd častíc } f = \delta n_1 \vec{v}_{\text{rel}}$,

$\delta n_1 = f_1 dV_{\vec{v}_1} \Rightarrow \delta P_- = \text{príspevok mol. b k pravdepodobnosti}$

rozptylu mol. a za 1s $= \int \delta \vec{f}_f d\sigma = \left(\int f_1 v_{\text{rel}} d\sigma \right) dV_{\vec{v}_1}$, $d\sigma =$

= infinitezimál. úč. prierez $\Rightarrow (\partial_t f)_{\text{coll},-} = f P_- = f \int f_1 v_{\text{rel}} \times$

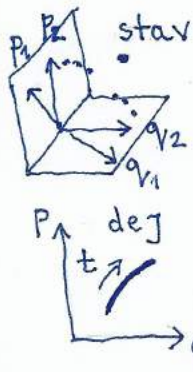
$\times d\sigma dV_{\vec{v}_1}$, ② $(\partial_t f)_{\text{coll},+}$ = prírastok f za 1s pri zrážkach

$\vec{v}; \vec{v}_1 \rightarrow \vec{v}; \vec{v}_1$: analog., s využitím $dV_{\vec{v}}, dV_{\vec{v}_1} = dV_{\vec{v}} dV_{\vec{v}_1}$

mikrostavy

klasická (nekvantová) fyzika: $\{q_i = \text{zovšeob. súradnice}, p_i = \text{zovšeob. hybnosti}, i=1, \dots, f \text{ (1-at. plyn: } (\vec{r}_a, \vec{p}_a = m\vec{v}_a), \text{ EM pole: } (\vec{B}, \vec{E}))\}$
 $2f$ hodnôt $(q_i, p_i) = \text{bod vo fázovom priestore}$; vývoj mikrostavu: $H(q, p, t) \equiv \text{Hamiltonián}$: $\begin{cases} \dot{q}_i = \partial_{p_i} H \\ \dot{p}_i = -\partial_{q_i} H \end{cases}$ (Hamilt. rovnice) + $(q_{i0}, p_{i0}) \rightarrow (q_i(t), p_i(t)) = \text{krivka vo fázovom}$

priestore - pr.: častica v poli konzervatívnych síl: $H = E = T + U = \frac{1}{2m} \vec{p}^2 + U$: $\begin{cases} \vec{p} = \nabla_{\vec{p}} H = \frac{1}{m} \vec{p} \\ \dot{\vec{p}} = -\nabla H = -\nabla U = \vec{F} \end{cases}$; uzavretý systém: H nezávisí explicitne od $t \Rightarrow \dot{H} = \frac{\partial H}{\partial q_i} \dot{q}_i + \frac{\partial H}{\partial p_i} \dot{p}_i = 0$ (en.; Einsteinovo sumačné pravidlo: $\sum_{i=1}^f u_i v_i = u_1 v_1 + \dots + u_f v_f$)

Liouvilleova veta

máme súbor systémov $\mathcal{Y} = \{\sigma_I, I=1, \dots, N\}$ s dráhami $(q_i^I(t), p_i^I(t))$:

dráhy sa nepretínajú $\Rightarrow N = \text{počet } \sigma_I \text{ v objeme } \Omega(t), \text{ kt. sa prenáša pozdĺž dráh} = \text{konšt} \Leftrightarrow f = \text{rozdelenie fcia}$

$$\sigma_I = dN/d\Omega, d\Omega = dq dp \equiv \prod_{i=1}^f dq_i dp_i: \frac{\partial f}{\partial t} + \frac{\partial f}{\partial q_i} \dot{q}_i + \frac{\partial f}{\partial p_i} \dot{p}_i = 0$$

$$\left(\frac{\partial f}{\partial t} + \frac{\partial f}{\partial q_i} \dot{q}_i + \frac{\partial f}{\partial p_i} \dot{p}_i \right) = 0 \quad \left(/ \int d\Omega(\dots) : \frac{\partial N}{\partial t} + N = 0, N = \right.$$

$$\left. = \text{čistý počet } \sigma_I, \text{ kt. vyjdú z } \Omega \text{ za } 1 \text{ s} = \text{počet vychádzajúcich } \sigma_I - \text{počet vchádzajúcich } \sigma_I \right): \frac{\partial f}{\partial t} = \frac{\partial f}{\partial q_i} \dot{q}_i + \frac{\partial f}{\partial p_i} \dot{p}_i - \dots$$

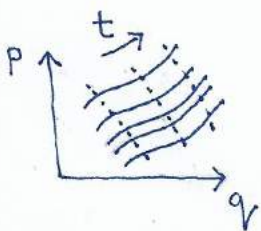
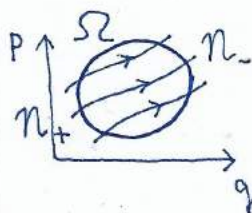
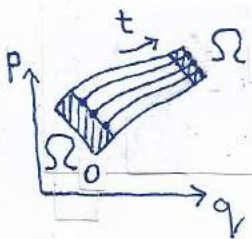
$$+ \frac{\partial f}{\partial p_i} \dot{p}_i + \frac{\partial f}{\partial q_i} \dot{q}_i = -f \left(\frac{\partial \dot{q}_i}{\partial q_i} + \frac{\partial \dot{p}_i}{\partial p_i} \right) = 0, \text{ hustota } \sigma_I =$$

$$\frac{\partial \dot{q}_i}{\partial q_i} = \frac{\partial}{\partial q_i} \left(\frac{\partial H}{\partial p_i} \right) = \frac{\partial^2 H}{\partial q_i \partial p_i} = -\frac{\partial \dot{p}_i}{\partial p_i} = -\frac{\partial}{\partial p_i} \left(-\frac{\partial H}{\partial q_i} \right) = \frac{\partial^2 H}{\partial p_i \partial q_i} = \frac{\partial \dot{p}_i}{\partial p_i}$$

$\Leftrightarrow \Omega(t) = \text{konšt}$
 $= \text{konšt pozdĺž dráh}$; uzavreté systémy: dráhy $\sigma_I =$
 $= \text{prúdnic}$ (čiary dotyčnicové k rýchlostiam), L. veta:
 hustota prúdnic $= \text{konšt pozdĺž prúdnic}$

štatistické súbory

máme systém σ s dráhou $(q_i(t), p_i(t))$ + sledujeme ho po čas $T \gg$

$\gg \tau$ (relaxačný čas): dráha prejde veľa krát cez $\forall$ objem $\Delta\Omega$, kt. je systému dostupný (systém je ergodický) $\Rightarrow \Delta t =$
 $=$ čas, kt. σ strávi v $\Delta\Omega$, má konečnú $\lim \Delta t/T$; ΔP (pravde-
 podobnosť výskytu σ v $\Delta\Omega$) $= \lim \Delta t/T \rightarrow g$ (hustota
 pravdepodobnosti nájsť σ v stave (q, p)) $= dP/d\Omega \leftrightarrow f =$
 $\stackrel{t_0}{=} N_g g - g =$ tiež rozdel. fcia (f : rozdelenie systémov,
 g : rozdelenie pravdepodobnosti) / f pri $t > t_0$? uzavretý
 systém: f stále $= N_g g$, vid' MKS; stredné hodnoty:
 $A(q, p) \rightarrow \bar{A}$ (štatistická stredná hodnota A) $= \int A g \cdot$
 $\cdot d\Omega - \text{ALE } g d\Omega = dP = dt/T \Rightarrow \boxed{\bar{A} = 1/T \cdot \int_0^T A dt}$
 (časová stredná hodnota); fluktuácie A ? N = počet
 mol.: $\bar{A} = N\bar{a}$ & $\sigma_A = \Delta A_{s.kv.} = \sqrt{N} \sigma_a, \sigma_a = \Delta a_{s.kv.} \sim \bar{a}$ (bi-
 nom.: $\bar{v} = Np, \sigma_v = \sqrt{Npq}$) $\Rightarrow \boxed{\delta_A \text{ (relatívna odchýlka)} \sim 1/\sqrt{N}}$;
súbory (Gibbs 1902): mikrokánonický (MKS, dané
 V, N, E)- kánonický (KS, dané V, N)- grandkánonický
 (GKS, dané V)

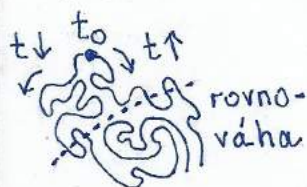
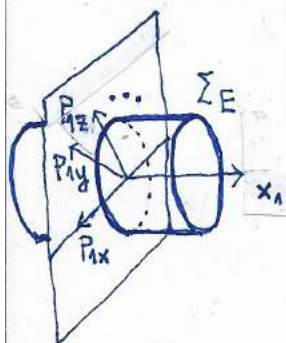
mikrokánonický súbor

idealizácia (systémy sú úplne tepelne izolované) - slúži na
 zostrojenie KS a GKS + dáva názornú predstavu o súvise s
 makroskopickou teóriou a o rozdeleniach pre ideálne plyny;

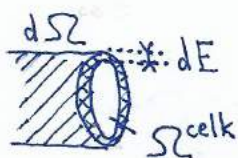
df.: mikrokánonický súbor = súbor systémov s en. E ,
 kt. sú $\forall$ rovnako pravdepodobné, $g = \begin{cases} \text{konšt. ak } H = E \\ 0 \text{ inak} \end{cases}$

$H = E \leftrightarrow$ nadplocha $\Sigma_E \Rightarrow g = \text{konšt. na } \Sigma_E \text{ \& } 0 \text{ mimo } \Sigma_E$

- PREČO? ① σ v rovnováhe: mikrostavy sú max. ne-
 usporiadané $\Rightarrow$ sú rovnocenné / σ prechádza do rovno-
 váhy: mikrostavy nie sú rovnocenné (pr.: $\forall$ mol. v jed-
 nej $\frac{1}{2}$ nádoby) - majú $\Delta P \sim 0$, ALE zaberajú zanedba-
 telný objem $\Delta\Omega \Rightarrow$ môžeme aj pre ne vziať $g = \text{konšt.}$;
 také g súhlasí s Liouvill. vetou ($f(t_0) = \text{konšt.}$ & $\dot{f} = 0$).

$f(t) = \text{konšt.}$, ② také g súhlasí aj so stat. nezávislosťou ($g = \prod g_a$ & $\ln g_a = -\alpha_a - \beta E_a$, vid' KS: $\ln g = -\alpha - \beta E$; LLV: $E = \text{jediný aditívny } \int \text{ pohybu pre stojaci systém} \Rightarrow g_a, g$ musia mať daný tvar) - toto je len motivácia, df. MKS je v skutočnosti postulát (Tong: „najnaivnejší možný prístup“, často: rovnomernosť = súčasť ergodickosti);

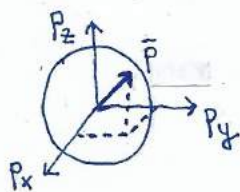

konšt. $\int g d\Omega = 1$: ① $H = E$ presne: $g = C \delta(H - E)$ (konšt. = $C \delta(0) = \infty!$) & $\int C \delta(H - E) d\Omega = C \omega(E) \stackrel{!}{=} 1$, $\omega = d\Omega_{\text{celk}}/dE = \text{hustota stavov} \Rightarrow C = 1/\omega(E)$, ② H roz

mazané po ΔE : $g = C \mathcal{V}_{\Delta E}$, $\mathcal{V}_{\Delta E} = \mathcal{V}(E - E_{\min}) \mathcal{V}(E_{\max} - E)$ & $\int C \mathcal{V}_{\Delta E} d\Omega = C \Omega \stackrel{!}{=} 1$, $\Omega = \text{objem vo fázovom priestore pripadajúci na en. } \Delta E (= \omega(E) \Delta E) \Rightarrow C = 1/\Omega$

Boltzmannova df. entropie

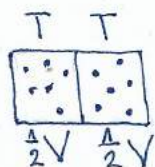
uzavretý systém s en. z ΔE : $S = k \ln \Omega$ - predbežná df., pod $\ln$ nemôže byť rozmerová veličina $\Rightarrow \Omega$ treba vydeliť objemom bunky Ω_b ; id. plyn (ODHAD): $\forall \text{ mol.} \rightarrow V, V_p$

$\leftrightarrow \epsilon \lesssim \bar{\epsilon} = \frac{3}{2} kT \Rightarrow V_p \sim \frac{4\pi}{3} \bar{p}^3$, $\bar{p} = (2m\bar{\epsilon})^{1/2} = (3m \cdot kT)^{1/2}$ & $\Omega \sim \Omega_1^N$, $\Omega_1 = V V_p \sim V \cdot \frac{4\pi}{3} (3m kT)^{3/2}$

$S \sim Nk \ln [V \cdot \frac{4\pi}{3} (3m kT)^{3/2}]$ / termodynamika (1 mól): $S = R \ln (dT^{3/2} V)$ O.K.

Gibbsov paradox

problém s S_{id} : $\frac{1}{2}$ mólu plynu v $\frac{1}{2}V$ vľavo + $\frac{1}{2}$ mólu plynu v $\frac{1}{2}V$ vpravo + prepážka prepúšťajúca Q ($\Rightarrow$ plyny majú rovnakú T), ① vytiahneme prepážku: $\Delta S = R \ln (dT^{3/2} \cdot V) - 2 \cdot \frac{R}{2} \ln (dT^{3/2} \frac{V}{2}) = R \ln 2$, ② zasunieme prepážku:

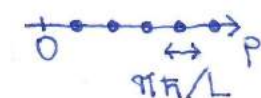
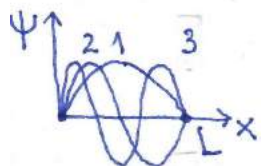
$S \downarrow$ na S_0 (vzorky 1, 2 sú premiešané, ALE sú makroskop. nerozlišiteľné); riešenie: $\begin{cases} \Gamma_1 = \text{počet stavov mol. } (= \Omega_1 / \Omega_{1b}) \\ \Gamma = \text{počet stavov plynu } (= \Omega / \Omega_b) \end{cases}$ neidentické častice: $\Gamma \sim \Gamma_1^N$ / identické častice, vid' QM:

$$\Gamma \sim \frac{1}{N!} \Gamma_1^N \text{ (permutácie 1-čast. stavov nedajú nový stav!)} \\ \& N! = \sqrt{2\pi N} (N/e)^N \text{ (Stirling)}, (\sqrt{2\pi N})^{1/N} = \underbrace{(2\pi)^{1/(2N)}}_{\rightarrow 1} \cdot \\ \cdot \underbrace{e^{\ln N/(2N)}}_{\rightarrow 1} \doteq 1 \Rightarrow \Gamma \sim \left(\frac{e\Gamma_1}{N}\right)^N, \boxed{S_\Gamma = k \ln \Gamma \sim Nk \ln \frac{e\Gamma_1}{N}} / \\ \Omega_1 \sim C (mkT)^{3/2} V: \boxed{\frac{e\Gamma_1}{N} = C \frac{(mkT)^{3/2}}{\Omega_{1b} n}} \rightarrow S_\Gamma \text{ aditívna}$$

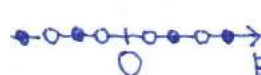
kvantové stavy

elektrón na úsečke: $\psi_n \propto \sin \frac{2\pi x}{\lambda_n}$, $\lambda_n = 2L, L, \frac{2}{3}L \dots = \frac{2L}{n}$

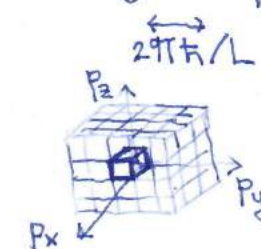
$\rightarrow \boxed{p_n = \frac{2\pi\hbar}{\lambda_n} = \frac{\pi\hbar}{L} n}$ ($\epsilon_n = \frac{\pi^2\hbar^2}{2mL^2} n^2$): $p > 0$ + bunky s dĺžkou $\Delta p_0 = \pi\hbar/L$ - ALE $\sin \frac{p_n x}{\hbar} \leftrightarrow p = \pm p_n \rightarrow p$ ľub.

+ bunky s dĺžkou $\Delta p = 2\pi\hbar/L$ (formálne: periodické okrajové podmienky); elektrón v kocke: stojaté vlny:

$\vec{p}(n_x, n_y, n_z) = \frac{\pi\hbar}{L} (n_x, n_y, n_z)$, $n_{x,y,z} > 0 \rightarrow$ bunky s $\Delta V_{p0} = (\pi\hbar)^3/V$ / postupné vlny: $\% = \frac{2\pi\hbar}{L} (n_x, n_y, n_z)$, $n_{x,y,z}$ ľub. $\rightarrow$ bunky s $\Delta V_p = (2\pi\hbar)^3/V \leftrightarrow$ bunky vo fdz.

priestore s $\boxed{\Omega_{1b} = V \Delta V_p = (2\pi\hbar)^3}$; hustota stavov:

ω_1 = hustota stavov 1 mol. id. plynu = $d\Omega_1^{celk}/d\epsilon$, $\Omega_1^{celk}(\epsilon) =$ = objem v 1-časticovom fázovom priestore pripadajúci na mol. s en. $< \epsilon = V V_p(\epsilon_p < \epsilon) = V \cdot \frac{4\pi}{3} p^3$, $p = (2m\epsilon)^{1/2}$ $\Rightarrow \omega_1 = V \cdot 4\pi p^2 dp/d\epsilon = V \cdot 4\pi m (2m\epsilon)^{1/2} / QM$ stavy:

$\omega_{1\Gamma} = d\Omega_1^{celk}/d\epsilon$, $\Gamma_1^{celk}(\epsilon) = \text{počet stavov s en. } < \epsilon = \Omega_1^{celk} / \Omega_{1b}$

$$\Rightarrow \boxed{\omega_{1\Gamma} = \frac{V \cdot 4\pi m (2m\epsilon)^{1/2}}{(2\pi\hbar)^3}}; \text{ analog. } \omega_\Gamma \propto E^{3N/2-1}$$

entropia ako logaritmus počtu stavov

Sackur-Tetrode 1912

$$S \text{ v teórii s diskretnými stavmi: } \boxed{S = k \ln \Gamma}, \Gamma = \frac{\Omega}{\Omega_{1b}}, \Omega_b = (2\pi\hbar)^3; \text{ id. plyn: } \boxed{S = Nk \ln \left[C \frac{(mkT)^{3/2}}{(2\pi\hbar)^3 n} \right]}$$

- odhad: $L = 4\pi\sqrt{3} e$, presný výpočet: $\boxed{L = (2\pi)^{3/2} e^{5/2}}$ $\rightarrow T_{deg}$ elektrónov v kovoch? $\epsilon = kT_{deg}$: $p = (2m_e\epsilon)^{1/2} \sim$

$$\sim h n_e^{1/3} = h v_{\text{val}}^{1/3} / a, \text{ Fe: } \begin{cases} a = 0.3 \text{ nm} \\ v_{\text{val}} = 8 \end{cases} \rightarrow \varepsilon \sim 60 \text{ eV} (\varepsilon_F = 11 \text{ eV})$$

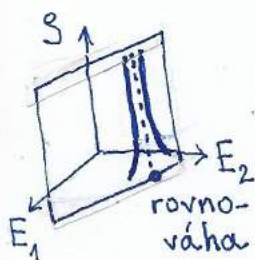
zákon rastu entropie v MKS

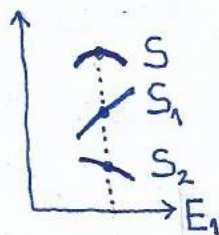
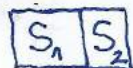
majme ^{uzavretý} systém σ s podsystemami σ_a + sledujme ho počas $T \gg T_a$, ale $\ll T$; g = rozdelenie pravdepodobnosti medzi stavy vo fdz. priestore: $g \stackrel{\text{MKS}}{=} \text{konšt } \delta(E - E_0) \rightarrow dP = g \times d\Gamma$ / prechod $\sigma \rightarrow \sum \sigma_a$: $d\Gamma = \prod d\Gamma_a$, $d\Gamma_a = \omega(E_a) dE_a =$

$$= \Gamma_a / \Delta E_a \cdot dE_a, \Gamma_a = e^{\frac{1}{k} S_a} \Rightarrow dP = \text{konšt } \delta(E - E_0) \times$$

$$\times e^{\frac{1}{k} S} \prod dE_a / \Delta E_a$$

má zanedbateľný efekt v porovnaní so zmenami Γ_a
 $\Rightarrow \prod \Delta E_a \sim \text{konšt}$ a E_0 sa prerozdelenie tak, aby S rástla
teplota v MKS

majme uzavretý systém σ zložený z podsystemov σ_1, σ_2 v tepelnom kontakte; $S = S_1(E_1) + S_2(E_2)$, $E_1 + E_2 = E$:

$$S \text{ má max.}; \frac{dS}{dE_1} = \frac{dS_1}{dE_1} - \frac{dS_2}{dE_2} = 0 \Rightarrow \frac{dS}{dE} \stackrel{df}{=} \frac{1}{T}; \boxed{T_1 =}$$

$$\boxed{T_2}; T = \text{teplota? id. plyn: } \textcircled{1} T(E)? \Omega_1 = V V_p \propto$$

$$\propto \bar{p}^3 = (2m\bar{E})^{3/2}, \bar{E} = \frac{3}{2} kT? - N\bar{E}, \bar{E} = E/N \Rightarrow S =$$

$$= Nk \ln(\text{konšt} \times \frac{V E^{3/2}}{N^{5/2}}) = Nk(\dots + \frac{3}{2} \ln E) \Rightarrow T^{-1} = Nk \times$$

$$\times \frac{3}{2} E^{-1} \Leftrightarrow \boxed{NkT = \frac{2}{3} E}, \textcircled{2} P(E)? \text{ kin. teória plynov: } \boxed{P =}$$

$$= F_{\text{mol.}S} / S = \text{POČTY} = \frac{\frac{2}{3} E / V}{QM}: \vec{p}_{n_x, n_y, n_z} \stackrel{\text{period. o.p.}}{=} \frac{2\pi\hbar}{L} \times$$

$$\times (n_x, n_y, n_z) \Rightarrow \varepsilon_{(n_x, n_y, n_z)} = \frac{1}{2m} \vec{p}_{(n_x, n_y, n_z)}^2 = \frac{1}{2m} 4\pi^2 \hbar^2 / L^2 \cdot (n_x^2 + n_y^2 + n_z^2) \& 1/L^2 = 1/V^{2/3} \Rightarrow P_{(n_x, n_y, n_z)} = -\partial_V \varepsilon_{(n_x, n_y, n_z)} = \frac{2}{3} \times$$

$$\times \varepsilon_{(n_x, n_y, n_z)} / V, P = \text{dttó O.K. } (PV = \frac{2}{3} E \stackrel{\textcircled{1}}{=} NkT); \text{ id.}$$

plyn = pracovná látka v C. stroji $\rightarrow T = \text{termodyn. teplota}$
adiabatický dej - všeob. prípad

majme tepelne izolovaný systém = systém, kt. interaguje s okolím jediným spôsobom - že podmienky, v kt. sa nachádza, sa menia, $\lambda = V, \vec{E}$ al. $\vec{B}, \dots = \text{šcia t}; \lambda = \text{makroskop. prvok}$

$$T_1 > T_2: \dot{S} =$$

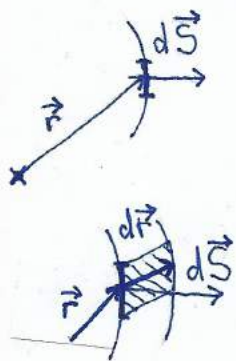
$$= \left(\frac{1}{T_1} - \frac{1}{T_2}\right) \dot{E}_1$$

$$> 0 \Rightarrow \dot{E}_1 < 0,$$

$$\dot{E}_2 > 0 \text{ O.K.}$$

dynamiky, nemá vplyv na počet mikrostavov (id. plyn: $\forall \downarrow: \epsilon(n_x, n_y, n_z) \uparrow$ ako $V^{-2/3}$ [vršetky $\epsilon \uparrow$ rovnako!] $\Rightarrow E \uparrow$, ALE Γ ostane) $\Rightarrow$ aj pri zmenách λ platí zákon rastu S ; adiabatické deje ^{v užšom zmysle} = deje s pomalou zmenou λ : ① $S(\lambda): \dot{S} = 0$ pri $\dot{\lambda} = 0$ & $\dot{S}$ nemôže byť < 0 pri $\dot{\lambda} \neq 0 \Rightarrow \dot{S} = A \dot{\lambda}^2$
 $\Leftrightarrow dS/d\lambda = A \dot{\lambda} \Rightarrow \boxed{\dot{\lambda} \rightarrow 0: S = \text{konšt}}$, adiabatické deje sú vratné, ② $E(\lambda): E = H(q, p, \lambda), \dot{H} = \underbrace{\frac{\partial H}{\partial q_i}}_{-\dot{p}_i} \dot{q}_i + \underbrace{\frac{\partial H}{\partial p_i}}_{\dot{q}_i} \dot{p}_i + \frac{\partial H}{\partial \lambda} \dot{\lambda}$
 $+ \frac{\partial H}{\partial \lambda} = \frac{\partial E}{\partial \lambda} = \frac{\partial H}{\partial \lambda} \dot{\lambda}: \dot{E} = \dot{H} = \frac{\partial H}{\partial \lambda} \dot{\lambda} - A \dot{E} E = E(S, \lambda) \&$
 S pri adiab. deji = konšt $\Rightarrow \dot{E} = (\partial_\lambda E)_S \dot{\lambda} \Rightarrow \boxed{(\partial_\lambda E)_S = \frac{\partial H}{\partial \lambda}}$

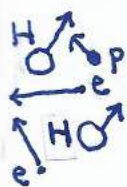
tlak v MKS

silá pôsobiaca na element plochy $d\vec{S}$: $\vec{F} = -\nabla_{\vec{r}} H(q, p, \vec{r})$, $\vec{r}$ = polohový vektor $d\vec{S} \Rightarrow \vec{F} = -\nabla_{\vec{r}} H = -(\nabla_{\vec{r}} E)_S \stackrel{\text{plyn}}{=} -(\partial_V E)_S$
 $\cdot \nabla_{\vec{r}} V = -(\partial_V E)_S d\vec{S} \Rightarrow \boxed{p = -(\partial_V E)_S} / \text{df. } T: T^{-1} = (\partial_E S)_V$
 $\Leftrightarrow T = (\partial_S E)_V \Rightarrow \boxed{dE = TdS - pdV}$ (1. veta termodyn.

v MKS); mechanická rovnováha: $S = S_1(E_1, V_1) + S_2(E_2, V_2)$, $V_1 + V_2 = V: \partial_{V_1} S = \partial_{V_1} S_1 - \partial_{V_2} S_2 = 0$ & $dS = 1/T \cdot (dE + pdV) \Rightarrow p_1/T_1 = p_2/T_2$ - ALE $T_1 = T_2 \Rightarrow \boxed{p_1 = p_2}$ (dosahuje sa makroskopickým pohybom $\Rightarrow$ nastáva skôr než $T_1 = T_2$)
chemický potenciál

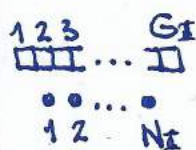
E (formálne) = aj fcia $N: dE = TdS - pdV + \mu dN$; id. plyn: $\mu(n, T)? \mu = -T(\partial_N S)_{E, V}$ & $S = Nk \ln \left[C \frac{(mkT)^{3/2}}{(2\pi\hbar)^3 n} \right]$, $C = (2\pi)^{3/2} e^{5/2}: S = Nk \left(\ln \mathcal{F} + \frac{5}{2} \right)$, $\mathcal{F} = \frac{(2\pi mkT)^{3/2}}{(2\pi\hbar)^3 n}$
 $\mathcal{F} = \frac{(2\pi m \cdot 2/3 \cdot E/N)^{3/2}}{(2\pi\hbar)^3 N/V} = \text{konšt} \frac{VE^{3/2}}{N^{5/2}}: \ln \mathcal{F} = \dots - \frac{5}{2} \ln N$
 $\Rightarrow \boxed{\mu = -T \left[k \left(\ln \mathcal{F} + \frac{5}{2} \right) + Nk \frac{\partial_N \left(-\frac{5}{2} \ln N \right)}{-5/2 \cdot N^{-1}} \right] = -kT \ln \mathcal{F}}$ - ne-deg. plyn: $T \gg T_{\text{deg}} \Leftrightarrow \mathcal{F} \gg 1 \Rightarrow \mu < 0$ & $|\mu| \gg kT$

chemická rovnováha: $H \rightleftharpoons p + e$ - $S = S_H(N_H) + S_p(N_p) + S_e(N_e)$, $\begin{cases} N_H + N_p = N \\ N_e = N_p \end{cases}$: $\partial_{N_p} S = -\partial_{N_H} S_H + \partial_{N_p} S_p + \partial_{N_e} S_e$
 $= 1/T \cdot (\mu_H - \mu_p - \mu_e) = 0 \Rightarrow \boxed{\mu_H = \mu_p + \mu_e} \rightarrow x = n_p/n$ (stupeň ionizácie) ako fcia n, T (Sahova rovnica)

Maxwellovo-Boltzmannovo rozdelenie

id. plyn (klasický): max. S pri daných $N, E \rightarrow \bar{n}_i$ = stredný počet v stave s en. ϵ_i ako fcia ϵ_i ; S pri daných N, E :

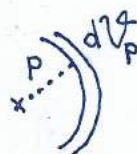

en. $\epsilon \leftrightarrow$ vrstva = súbor 1-čast. stavov s en. rozmazanými okolo ϵ : G_I = počet 1-čast. stavov ("priehradiek") v I -tej

vrstve, N_I = počet mol. ("gulôčok") v I -tej vrstve $\Rightarrow$ mol. sú identické + $N_I \ll G_I$: Γ_I = počet N -čast. stavov v I -tej vrstve $= \frac{1}{N_I!} G_I^{N_I} = \left(\frac{e G_I}{N_I}\right)^{N_I} / S = k \ln \Gamma$, $\Gamma = \prod \Gamma_I$: $S = k \sum \ln \Gamma_I = \sum N_I k \ln \frac{e G_I}{N_I}$; variácia S : $\mathcal{Y} = S - aN - bE$,

$\begin{cases} N = \sum N_I \\ E = \sum N_I \epsilon_i \end{cases}$, $\begin{cases} a \\ b \end{cases}$ = Lagrangeove multiplikátory: S má max. pri daných $N, E \Leftrightarrow \delta \mathcal{Y} = 0$; $\bar{n}_i = N_I / G_I$, $\begin{cases} a \\ b \end{cases} = k \cdot \begin{cases} \alpha \\ \beta \end{cases}$: $\mathcal{Y} = \sum G_I \cdot \bar{n}_i k [\ln(e/\bar{n}_i) - \alpha - \beta \epsilon_i]$ & $\delta \mathcal{Y} = 0 \Leftrightarrow \partial_{\bar{n}_i} \mathcal{Y} = 0$ pre $\forall i$;

$[x \ln(e/x)]' = \frac{\ln(e/x) - x(\ln x)'}{1 - \ln x} = -\ln x \Rightarrow$ i. str. = $G_I k (-\ln \bar{n}_i - \alpha - \beta \epsilon_i) \Rightarrow \boxed{\bar{n}_i = e^{-\alpha - \beta \epsilon_i}}$ & $S = \sum \frac{G_I \bar{n}_i}{N_I} \cdot k \ln(e \cdot e^{\alpha + \beta \epsilon_i}) =$

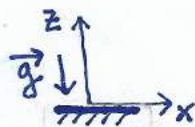

$= k[(\alpha + 1)N + \beta E]$; výpočet α, β : $\sum G_I \rightarrow \int \frac{V d^3p}{(2\pi\hbar)^3} = \int \omega_{1s}$

$\times d\epsilon$ (častice s $s > 0$: $V d^3p \times g$, g = počet polarizácií = $2s + 1$ ak $m_0 \neq 0$ / 2 ak $m_0 = 0$ a $g = 0, s > 0$): $\begin{cases} N \propto e^{-\alpha} \beta^{-3/2} \\ E = N \cdot \frac{3}{2} \beta^{-1} \end{cases}$

$\Rightarrow \begin{cases} \alpha = -\mu/(kT) \\ \beta = 1/(kT) \end{cases} \Rightarrow \boxed{\bar{n}_i = e^{(\mu - \epsilon_i)/(kT)}}$ & $S = k[(-\frac{\mu}{kT} + 1)N + \frac{1}{kT} \cdot E]$

$= Nk(-\frac{\mu}{kT} + \frac{5}{2})$ O.K. ($-\frac{\mu}{kT} = \ln \mathcal{Z}$)

barometrický vzorec: $\epsilon \stackrel{1-at.}{=} \frac{1}{2} m v^2 + u$, GP Zeme: $u = mgz$;

$$\Delta N_I = \Delta G_I \nu_i, \nu_i \equiv \bar{n}_i: dN = \nu dG, dG = \frac{dV dV_{\vec{p}}}{(2\pi\hbar)^3} =$$

$$= \frac{m^3}{(2\pi\hbar)^3} dV dV_{\vec{p}} \Rightarrow dN = f dV dV_{\vec{p}}, f = \frac{m^3 \nu}{(2\pi\hbar)^3}, \textcircled{1} \int dV:$$

$$dN = f_{\vec{p}} dV_{\vec{p}}, f_{\vec{p}} = \int f dV \propto \int e^{-\epsilon/(kT)} dV \propto e^{-mv^2/(2kT)}$$

$$\Rightarrow g = f_{\vec{p}}/N \propto \text{dtto O.K.}, \textcircled{2} \int dV_{\vec{p}}: dN = \frac{n}{N} dV,$$

$$[n = \int f dV_{\vec{p}} \propto \int e^{-\epsilon/(kT)} dV_{\vec{p}} \propto e^{-mgz/(kT)}] (\rightarrow \text{výško-}$$

$$\text{mer}); \text{overenie: } F_g = -mg = -g \Delta V \cdot g, F_t = (P - P_t) S =$$

$$= -\frac{dP}{dz} \Delta z S = -\frac{dP}{dz} \Delta V \Rightarrow \frac{dP}{dz} = -g \quad / \quad \begin{cases} P = nkT \\ g = nm \end{cases} : \frac{dn}{dz} =$$

$$= -\frac{mg}{kT} n \Rightarrow \text{dtto}$$

kánonický súbor

MKS: systémy s danou en. E, majú aj dobre df. (jednu) teplotu T, kt. vieme získať z fcie S(E, V, N) (Tong:

„dnes je možno B.-ova genialita lepšie [než v jeho df. S] zachytená v prekrapujúcej rovnici pre teplotu, $1/T =$

$= \partial_E S$) / KS: systémy v kontakte s rezervárom

$\Rightarrow$ majú danú teplotu T + ich en. fluktuuje okolo $\bar{E}$ (ne-

má 1 dobre df. hodnotu) - ALE fluktuácie sú malé, s

disperziou $\sigma_E/\bar{E} \sim 1/\sqrt{N} \Rightarrow$ v dobrom priblížení majú tiež danú en. E; Boltzmannovo rozdelenie (LLV: Gibb-

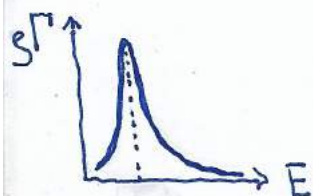
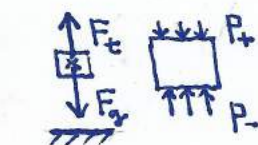
sovo rozdelenie, B. rozdelenie = rozdelenie N id v E , $\nu \propto e^{-E/(kT)}$): $g \propto e^{-E/(kT)}$ - nepostuluje sa, vyj-

de z mikrokánonického rozdelenia, viď ďalej, $\textcircled{1}$ súboj E s S (= súboj snáh systému znížiť E a zvýšiť S):

$E \uparrow: g \downarrow \Rightarrow E = E_0?$ NIE, lebo $\Gamma = e^{kS} \uparrow; E \leq \bar{E}: dP = g d\Gamma =$

$= g \Gamma / \Delta E \cdot dE \begin{cases} \uparrow (\text{dominuje } S) \\ \downarrow (\text{dominuje } E) \end{cases} \Rightarrow \bar{E} \leftrightarrow \max. dP (\text{id.}$

Plyn: $g \Gamma \propto e^{-E/(kT)} N \ln(\text{konšt } E^{3/2}) \propto E^{3/2 \cdot N} e^{-E/(kT)} \Rightarrow$

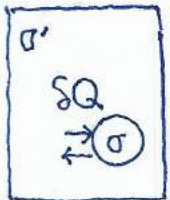

$$(g\Gamma)' \propto \left[\frac{3}{2} N E^{\frac{3}{2} \cdot N - 1} - E^{\frac{3}{2} \cdot N} / (kT) \right] e^{-E/(kT)} \stackrel{!}{=} 0: E = \frac{3}{2} \cdot$$

* NkT O.K.), ② konzistentnosť g s $\dot{f} = 0$; systém, kt. bol v t_0 v mikrostave P_0 s $E \geq \bar{E}$, si na $\Sigma_{\bar{E}}$ prinesie $f\Delta\Gamma \ll (f\Delta\Gamma)_0 \Rightarrow$ neovplyvní f_0

odvodenie g_{KS} z g_{MKS}

majme uzavretý systém σ_+ zložený z vráž systému σ + rezervodru σ' ; pravdep., že σ_+ sa nachádza v $d\Gamma_+$: $dP_+ = g_+ d\Gamma_+ \propto \delta(E + E' - E_0) d\Gamma d\Gamma' \Rightarrow$ pravdep., že σ sa nachádza v $d\Gamma$: $dP = \int_{\Gamma'} dP_+ \propto \left(\int \delta(E + E' - E_0) d\Gamma' \right) d\Gamma / d\Gamma'$ (vid' zákon rastu S) = $\Gamma' / \Delta E' \cdot dE'$: $g \propto \int \delta(\dots) d\Gamma' = \Gamma'(E_0 - E)$. $1/\Delta E' = e^{\frac{1}{k} S'(E_0 - E)} / \Delta E'$ & $S'(E_0 - E) = S'(E_0) - \partial_E S'(E_0) \cdot E$, $\partial_E S'(E_0) = T^{-1}(E_0) \doteq T^{-1}(E')$ & $T(E) = T'(E) = T$: $g \propto e^{-\frac{1}{k} T^{-1} E} / \Delta E' \propto e^{-E/(kT)}$ O.K.

ideálny plyn ako KS

✓ molekula = systém v kontakte s rezervoárom zloz. z ostatných molekúl $\Rightarrow g_1$ aj $v = N g_1 \propto e^{-E/(kT)}$ O.K.; S v KS: $S \doteq k \ln \Gamma_E$, $\int g d\Gamma \doteq g_E \Gamma_E = 1$: $\Gamma_E = 1/g_E$, $S = -k \ln g_E$ / $g = e^{-a - \beta E}$, $\beta = 1/(kT)$: $\ln g_E = -a - \beta \bar{E} = -(a + \beta \bar{E}) = \ln g \Rightarrow \boxed{S = -k \ln g = -k \int g \ln g d\Gamma} \rightarrow \text{id.}$
 plyn: $S_1 = -k \int g_1 \ln g_1 d\Gamma_1$, $d\Gamma_1 \doteq dG = g \frac{dV dV_x}{(2\pi\hbar)^3}$: $S = N S_1$? $N! E$, identičnosť častíc: $S = N S_{1, \text{mod}}$, $g_1 = 1/\Gamma_1 \xrightarrow{S_{1, \text{mod}}} 1/\Gamma_{1, \text{mod}}$, $\Gamma_{1, \text{mod}} = \Gamma_1 / (N!)^{1/N} = e \Gamma_1 / N \Rightarrow \boxed{S = -Nk \int g_1 \ln g_{1, \text{mod}} d\Gamma_1} = k \int N g_1 \ln (e \Gamma_1 / N) d\Gamma_1 = k \int v \ln (e/v) dG$, $v = N g_1$ - to je dtto ako v MKS ($S = k \sum G_i \bar{n}_i \ln (e/\bar{n}_i)$)
 aj v kin. teórii ($S = -kH$, $H = \int f (\ln f - 1) dV dV_x$)
 $(2\pi\hbar)^3 \text{ m}^3 \cdot$

termodynamické potenciály

$E(S, V)$: (S, V) = premenné v $dE \stackrel{\text{vrat.}}{=} TdS - pdV$, prírodné premenné $E \rightarrow$ t. p. = fcie, ktorých prírodné premenné sú kombinácie T, S, p, V : ① $E(S, V)$ = en. ② $F(T, V)$ = voľná en.

(Tong: dostupná, NIE zadarmo): $TdS = d(TS) - SdT$

$$\Rightarrow d(E - TS) = -SdT - pdV \rightarrow \boxed{F = E - TS}$$
 (Legendrova transformácia); význam F : $dE = \delta Q + \delta A'$, $\delta Q \leq \delta Q_{\text{vrat.}} = TdS$:

$$\delta A = -\delta A' = -(dE - \delta Q) \leq -(dE - TdS) \stackrel{T = \text{konšt.}}{=} -dF \Leftrightarrow (\delta A_{\text{max}})_T = -dF$$

$$\stackrel{\text{vid' } T = \text{konšt.}}{=} -dF \quad \& \quad dF \stackrel{V = \text{konšt.}}{\leq} \delta A' \stackrel{V = \text{konšt.}}{=} 0 \Rightarrow \boxed{F \text{ má min. pri } T, V = \text{konšt.}}$$

(súboj E s S), ③ $H(S, p)$ = entalpia: $d(E + pV) = TdS +$

$$+ Vdp \rightarrow \boxed{H = E + pV}$$
 - použ. v chémii, ④ $G(T, p)$ = t. p. v užšom zmysle, Gibbsova voľná en.: $d(E - TS + pV) = -SdT +$

$$+ Vdp \rightarrow \boxed{G = E - TS + pV}$$
; G extenz. + T, p intenz.: $G = Nf(T, p)$ / t. p. (formálne) aj fcie N : $d(\text{t. p.}) = \text{predch. výraz} + \mu dN \Rightarrow \mu = (\partial_N G)_{T, p} = f$, $\boxed{G = N\mu}$

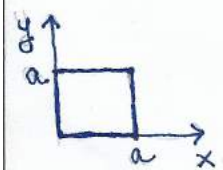
voľná energia v KS

$$d = -\mu/(kT) \quad S = -k \ln g, \quad g = A e^{-E/(kT)}: S = -k \ln A + \bar{E}/T \Rightarrow F = \bar{E} - TS = kT \ln A$$

$$\rightarrow a = -F/(kT) \quad \int g d\Gamma = 1, \quad d\Gamma = d\Gamma_0/N!, \quad d\Gamma_0 = d\Omega/(2\pi\hbar)^{3N}$$

$$\text{I. str.} = \int A e^{-E/(kT)} d\Gamma = AZ, \quad Z = \int e^{-\beta E} d\Gamma, \quad \beta = 1/(kT)$$

(štatistická suma; QM: $Z = \sum e^{-\beta E_n} = \text{Tr}(e^{-\beta \hat{H}})) \Rightarrow A = Z^{-1}$, $\boxed{F = -kT \ln Z}$ $\rightarrow$ opis termodyn. systémov (aj molekul id. plynu!) v KS: $Z(T, V) \rightarrow F(T, V) \rightarrow \begin{cases} p = -\partial_V F \\ S = -\partial_T F \end{cases}$ id. plyn: $d\Gamma = d\Gamma_0/N!, \quad d\Gamma_0 = \prod d\Gamma_a \Rightarrow Z = Z_0/N!, \quad Z_0 = \int e^{\beta E} d\Gamma_0$

$$* d\Gamma_0 = \int e^{-\beta \sum \epsilon_a} \prod d\Gamma_a = \int \prod e^{-\beta \epsilon_a} d\Gamma_a = \left(\int e^{-\beta \epsilon} d\Gamma_1 \right)^N \text{ (vid' } \int_{\square} f(x) f(y) dx dy = \int_{\square} f(x) \left[\int_{\square} f(y) dy \right] dx = \left(\int_{\square} f(x) dx \right)^2 \& 1/N! = (e/N)^N \Rightarrow \boxed{Z = z^N}, \quad \boxed{z = e/N \cdot z_0}, \quad \boxed{z_0 = \int e^{-\beta \epsilon} d\Gamma_1 = \int e^{-\beta \epsilon} \omega_1 d\epsilon =$$

$$= \text{POČTY} = \frac{V \cdot (2\pi m k T)^{3/2}}{(2\pi \hbar)^3} \Leftrightarrow z = e^{\mathcal{F}}, \mathcal{F} = \frac{(2\pi m k T)^{3/2}}{(2\pi \hbar)^3 n}$$

$$\Rightarrow \boxed{F = -kT \ln z^N = -NkT \ln(e^{\mathcal{F}})}, \textcircled{1} p = -\partial_V F = NkT \times$$

$$\times \partial_V \ln(e^{\mathcal{F}}) = NkT/V \text{ O.K.}, \textcircled{2} S = -\partial_T F = Nk [\ln(e^{\mathcal{F}}) +$$

$$+ T \partial_T \ln(e^{\mathcal{F}})] = Nk [\ln(e^{\mathcal{F}}) + \frac{3}{2}] = Nk \ln(e^{5/2} \mathcal{F}), \textcircled{3} dF = -S \times$$

$$\times dT - p dV + \mu dN : \mu = \partial_N F = -kT [\ln(e^{\mathcal{F}}) + N \partial_N \ln(e^{\mathcal{F}})] =$$

$$= -kT [\ln(e^{\mathcal{F}}) - 1] = -kT \ln \mathcal{F}$$

grandkanonický súbor

$$\sigma' \begin{matrix} \delta Q \\ dN \\ \leftrightarrow \sigma \end{matrix}$$

σ v kontakte s rezervoárom v danom V : vymieňa si Q a $N \rightarrow S_N \propto \int \delta(E_N + E' - E_0) d\Gamma' = \Gamma' / \Delta E' = e^{k S' / \Delta E'}$, $S' =$

$$= S'(E_0 - E_N, N_0 - N) = S'_0 - \partial_{E_N} S'_0 E_N - \partial_{N_N} S'_0 N = S'_0 + (\mu N - E_N)/T$$

$$\Rightarrow \boxed{S_N = \tilde{A} e^{(\mu N - E_N)/(kT)}} / \sum_N \int S_N d\Gamma_N = 1 : \tilde{A} = \tilde{Z}^{-1}, \tilde{Z} =$$

$$= \sum_N \int e^{\beta(\mu N - E_N)} d\Gamma_N ; \text{ veľký (Landauov) potenciál: } dF = \dots +$$

$$+ \mu dN, \mu dN = d(\mu N) - N d\mu \rightarrow (T, V, \mu) : \boxed{\Omega = F - \mu N} (F =$$

$$= G - pV, G = \mu N; \Omega = -pV!) / S \doteq k \ln \Gamma(\bar{E}, \bar{N}) = -k \ln S_N(\bar{E})$$

$$= -k \ln S_N(\bar{E}) = -k \ln \tilde{A} - (\mu \bar{N} - \bar{E})/T \Rightarrow \boxed{\Omega = kT \ln \tilde{A} = -kT \times}$$

$$\times \ln \tilde{Z}]; \text{ id. plyn: } \sigma = \text{súbor mol. v stave } i \text{ vo vrstve } I, n_i =$$

$$= \text{počet mol. v súbore} : S_{n_i} = \tilde{A}_i e^{n_i(\mu - \epsilon_i)/(kT)} / \text{mol. sú v sta-}$$

$$\text{voch rozmiestnené „nariadko“} : S_0 = \tilde{A}_i \doteq 1, S_1 \doteq e^{(\mu - \epsilon_i)/(kT)}$$

$$\ll 1, S_2 \doteq S_1^2 \ll S_1 \text{ atd.} \Rightarrow \bar{n}_i = \sum S_{n_i} n_i \doteq S_1 \text{ O.K.}$$

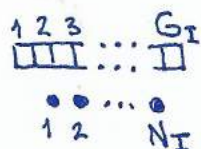
kvantové plyny

{ bozóny: ident. častice + n_i ľub. (Bose-Einstein) : max. S /

{ fermióny: ident. častice + $n_i = 0$ al. 1 (Fermi-Dirac)

$$\tilde{Z}_i = \tilde{A}_i^{-1} \rightarrow \boxed{\bar{n}_i = \frac{1}{e^{(\epsilon_i - \mu)/(kT)} \mp 1}} \text{ (klasický plyn: } \mu < 0 \text{ \&}$$

$$|\mu| \gg kT \Rightarrow Q_i = e^{(\epsilon_i - \mu)/(kT)} \gg 1, \bar{n}_i = Q_i^{-1} \text{ O.K.)}$$

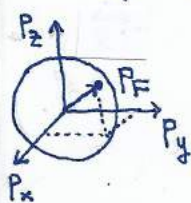
odvodenie z max. S : ① FD rozdelenie (v $\forall$ priechinku je max. 1 guľôčka): $\Gamma_I = \binom{G_I}{N_I} = \frac{G_I!}{(G_I - N_I)! N_I!} = \frac{(G_I/e)^{G_I}}{[(G_I - N_I)/e]^{G_I - N_I} (N_I/e)^{N_I}}$
 $\times \frac{1}{(N_I/e)^{N_I}} = \frac{1}{(1 - \bar{n}_i)^{G_I - N_I} \bar{n}_i^{N_I}} \Rightarrow S = k \sum \ln \Gamma_I = -k \sum G_I [(1 - \bar{n}_i) \times \ln(1 - \bar{n}_i) + \bar{n}_i \ln \bar{n}_i] \Rightarrow \partial_{\bar{n}_i} S = \partial_{\bar{n}_i} (S - aN - bE) = k G_I \partial_{\bar{n}_i} [(1 - \bar{n}_i) \times \ln(1 - \bar{n}_i) - \bar{n}_i \ln \bar{n}_i - \bar{n}_i (\alpha + \beta \epsilon_i)] / (x \ln x)' = \ln x + 1: \partial_{\bar{n}_i} S = k \times G_I [\ln(1 - \bar{n}_i) - \ln \bar{n}_i - (\alpha + \beta \epsilon_i)] \stackrel{!}{=} 0: \ln(\bar{n}_i^{-1} - 1) = \alpha + \beta \epsilon_i = \beta \times (\epsilon_i - \mu), \beta = 1/(kT) \Rightarrow \bar{n}_i = [e^{\beta(\epsilon_i - \mu)} + 1]^{-1}$ O.K., ② BE roz-

delenie (v priechinkoch je ľub. počet guľôčok): N_I guľôčok + $G_I - G_I + N_I - 1 - 1$ stien $\rightarrow \Gamma_I = \binom{G_I + N_I - 1}{N_I} = \frac{(G_I + N_I - 1)!}{G_I! N_I!} = \frac{[(G_I + N_I)/e]^{G_I + N_I}}{(G_I/e)^{G_I} (N_I/e)^{N_I}}$
 $= \frac{(1 + \bar{n}_i)^{G_I + N_I}}{\bar{n}_i^{N_I}} \Rightarrow S = k \sum G_I [(1 + \bar{n}_i) \ln(1 + \bar{n}_i) - \bar{n}_i \ln \bar{n}_i] \Rightarrow \partial_{\bar{n}_i} S = k G_I \partial_{\bar{n}_i} [(1 + \bar{n}_i) \ln(1 + \bar{n}_i) - \bar{n}_i \ln \bar{n}_i - \bar{n}_i (\alpha + \beta \epsilon_i)] = k G_I \times [\ln(1 + \bar{n}_i) - \ln \bar{n}_i - (\alpha + \beta \epsilon_i)] \stackrel{!}{=} 0: \bar{n}_i = \text{dtto} \text{ s } \ominus$ O.K.

odvodenie zo $\tilde{Z}_i$: $\tilde{Z}_i = \sum e^{\beta(\mu n_i - \epsilon_i)} = \sum q_i^{n_i}, q_i = e^{\beta(\mu - \epsilon_i)}$
 $\rightarrow$ ① FD rozdelenie ($n_i = 0, 1$): $\tilde{Z}_i = 1 + q_i \Rightarrow \bar{n}_i = \sum \delta_{n_i} n_i = \sum_{i=1}^{N-1} \sum n_i q_i^{n_i} = \frac{q_i}{1 + q_i} = \frac{1}{q_i^{-1} + 1}$ O.K., ② BE rozdelenie ($n_i = 0, 1, \dots$): $\tilde{Z}_i = \frac{1}{1 - q_i} \Rightarrow \bar{n}_i = \sum_{i=1}^{N-1} q_i \partial_{q_i} \tilde{Z}_i = (1 - q_i) q_i \frac{1}{(1 - q_i)^2} = q_i \times \frac{1}{1 - q_i} = \frac{1}{q_i^{-1} - 1}$ O.K.

Fermiho plyn

$T = 0: \mu \equiv \epsilon_F$ (Fermiho en.) $> 0, e^{\beta(\epsilon_i - \epsilon_F)} = \begin{cases} 0, \text{ ak } \epsilon_i < \epsilon_F \\ \infty, \text{ ak } \epsilon_i > \epsilon_F \end{cases}$
 $\Rightarrow \bar{n}_i = \begin{cases} 1, \text{ ak } \epsilon_i < \epsilon_F \\ 0, \text{ ak } \epsilon_i > \epsilon_F \end{cases} / T \ll \epsilon_F/k: \bar{n}_i \downarrow \text{ z } 1 \text{ na } 0 \text{ v inter-}$
vale $\Delta \epsilon \sim kT$ okolo ϵ_F ; stavová rovnica: $T = 0: N = g(\epsilon <$

$< \epsilon_F) = g \frac{V V_p(p < p_F)}{(2\pi\hbar)^3}, p_F$ (Fermiho hybnosť) $\leftrightarrow \epsilon_F / V_p(p < p_F) =$
 $= \frac{4\pi}{3} p_F^3 \times g_2 = 2: n = \frac{8\pi/3 \cdot p_F^3}{(2\pi\hbar)^3} = \frac{p_F^3}{3\pi^2 \hbar^3} \Rightarrow p_F = (3\pi^2)^{1/3} \hbar n^{1/3}$

$p_F \leftrightarrow \lambda = 2\pi\hbar/p_F$ (de Broglieho vln. dĺžka) $\doteq a = n^{-1/3}$ (hranica kocky, kt. pripadá na 1 elektrón), ① nerelat. plyn: $\varepsilon = \frac{p^2}{2m}$.

$$p^2 \Rightarrow \boxed{\varepsilon_F = \frac{1}{2m} (3\pi^2)^{2/3} \hbar^2 n^{2/3}} \quad (g = 2 \cdot \frac{(2\pi m k T)^{3/2}}{(2\pi\hbar)^3 n} = \frac{3}{4} \pi^{1/2} (\frac{kT}{\varepsilon_F})^{3/2})$$

$$\rightarrow T_{deg} = \varepsilon_F/k; \text{ tlak: } E = \int \varepsilon dG = \int \frac{p^2}{2m} g \frac{V dV_p}{(2\pi\hbar)^3}, dV_p =$$

$$= 4\pi p^2 dp \Rightarrow E = \frac{1}{2m} \frac{\int_0^{p_F} p^4 dp}{\int_0^{p_F} p^2 dp} \cdot N = \frac{3}{5} N \varepsilon_F \quad (\bar{\varepsilon} = \frac{3}{5} \cdot$$

$$\varepsilon_F), \quad \boxed{P = \frac{2}{3} E/V = \frac{2}{3} \cdot \frac{3}{5} N \varepsilon_F/V = \frac{2}{5} n \varepsilon_F = \frac{(3\pi^2)^{2/3}}{5m} \hbar^2 n^{5/3}};$$

$$\textcircled{2} \text{ relat. plyn: } v \rightarrow c: \begin{cases} \varepsilon = mc^2 \\ p = mc \end{cases}, m \equiv m_{rel} = m_0/\sqrt{1-v^2/c^2}$$

$$\Rightarrow \varepsilon = pc \rightarrow p_{Fc} = m_0 c \quad (a_c = 2\pi\hbar/(m_0 c) = 2.75 \cdot 10^{-3} \text{ nm} \leftrightarrow m$$

$$\text{zápornovej škatuľky} = 26 \text{ eV}): \quad \boxed{\varepsilon_F = (3\pi^2)^{1/3} \hbar c n^{1/3}} \Rightarrow E = c \times$$

$$\times \frac{\int_0^{p_F} p^3 dp}{\int_0^{p_F} p^2 dp} \cdot N = \frac{3}{4} N \varepsilon_F, \quad \boxed{P = \frac{1}{3} E/V = \frac{1}{4} (3\pi^2)^{1/3} \hbar c n^{4/3}};$$

coulomb. interakcia: $\varepsilon_c = \frac{e^2/(4\pi\epsilon_0)}{a_e} = \frac{e^2}{4\pi\epsilon_0 a_e} \stackrel{F_e}{=} 40 \text{ eV}$

$\approx \varepsilon_F = 1 \text{ MeV}$ - ALE $\varepsilon_c/\varepsilon_F \propto a_e \downarrow$ ak $n_e \uparrow (!)$; tepelná

kapacita: $E = \int_0^\infty \frac{C \varepsilon^{3/2} d\varepsilon}{e^{\beta(\varepsilon-\mu)} + 1} = \int_{-\mu}^\infty \frac{C(\mu+\Delta\varepsilon)^{3/2}}{e^{\beta\Delta\varepsilon} + 1} d\Delta\varepsilon, \int_{-\mu}^\infty =$

$$= \int_{-\mu}^0 + \int_0^\infty, \text{ 1. int.} = \int_0^\mu \frac{C(\mu-\Delta\varepsilon)^{3/2}}{e^{\beta\Delta\varepsilon} + 1} d\Delta\varepsilon = \int_0^\mu \left(1 - \frac{1}{e^{\beta\Delta\varepsilon} + 1}\right) C(\mu-$$

$$-\Delta\varepsilon)^{3/2} d\Delta\varepsilon = \int_0^\mu C \varepsilon^{3/2} d\varepsilon - \int_0^\mu \frac{C(\mu-\Delta\varepsilon)^{3/2}}{e^{\beta\Delta\varepsilon} + 1} d\Delta\varepsilon \Rightarrow E =$$

$$= E_\mu + \int_0^\infty \frac{C[(\mu+\Delta\varepsilon)^{3/2} - (\mu-\Delta\varepsilon)^{3/2}]}{e^{\beta\Delta\varepsilon} + 1} d\Delta\varepsilon, \quad E_\mu = E_0(\varepsilon_F \rightarrow \mu)/$$

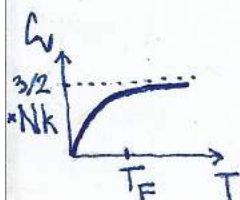
$$[\dots] = \mu^{3/2} (1 + \frac{3}{2} \Delta\varepsilon/\mu) - \mu^{3/2} (1 - \frac{3}{2} \Delta\varepsilon/\mu) = 3\mu^{1/2} \Delta\varepsilon; \quad \Delta E = 3\mu^{1/2} \cdot$$

$$\cdot C \beta^{-2} \int_0^\infty \frac{x dx}{e^x + 1} = \frac{\pi^2}{4} \mu^{1/2} C (kT)^2 \quad \& \quad E_\mu = \frac{2}{5} C \mu^{5/2}; \quad \Delta E = \frac{5\pi^2}{8} \cdot$$

$$\cdot E_\mu (kT/\mu)^2 \doteq \frac{5\pi^2}{8} E_0 (kT/\varepsilon_F)^2 = \frac{3\pi^2}{8} N \varepsilon_F^{-1} (kT)^2 \propto n^{-2/3} T^2 -$$

ALE my potrebujeme $\Delta E_0 = E - E_0$; postup: dtto s $N \rightarrow$

$$\Delta\mu \rightarrow \Delta E_0 = \frac{\pi^2}{4} N \varepsilon_F^{-1} (kT)^2, \quad \boxed{C_V = \partial_T E = \frac{\pi^2}{2} N k \cdot kT/\varepsilon_F}$$

kompatné hviezdy

$$\begin{cases} \rho \sim M/R^3 \cdot SR \\ F_e \sim pS \end{cases} : p \sim M/R \cdot \rho \sim M^{2/3} \rho^{4/3} \text{ - na väčšie } [M/(\frac{4\pi}{3}S)]^{1/3}$$

ρ (kompaktnejšiu hviezdu) treba väčšie p ; BT: $p \sim n e^*$

$$* \epsilon_{Fe}, n_e = Z n_{nucl} = Z/A \cdot n_N \doteq \frac{1}{2} \cdot \rho / m_p \Rightarrow \epsilon_{Fe} \sim 2 M \cdot$$

$$* m_p / R = r_g / R \cdot m_p c^2, r_g \text{ (grav. polomer)} = 2 M / c^2$$

($r_{g\odot} = 3 \text{ km}$) $\Rightarrow$ hranica medzi nerelat. a relat. Fermiho

$$\text{plynom: } \epsilon_{Fe} = m_e c^2 \Rightarrow R \sim r_g \cdot m_p / m_e \doteq 2 \cdot 10^3 r_g \leftrightarrow$$

$M_\odot$ vnútri R_Z ; NH: F. plyn neutrónov, $\epsilon_{Fn} = m_n c^2$:

$$R \sim r_g, M_\odot \text{ vnútri } 10 \text{ km } (p = C \rho^{4/3} \xrightarrow{\text{BT a NH}} M_{\max} \sim (C/\rho)^{3/2})$$

Boseho-Einsteinova kondenzácia

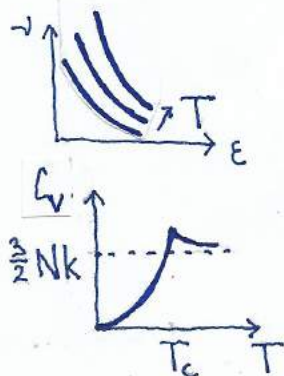
$$T \downarrow \text{ k } T_c: \mu < 0 \text{ \& } |\mu| \downarrow \text{ k } 0, \textcircled{1} T = T_c: \left\{ \begin{matrix} N \\ E_c \end{matrix} \right. = \int_0^\infty \frac{C}{e^{\beta \epsilon} - 1} \cdot$$

$$\cdot \left\{ \begin{matrix} \epsilon^{1/2} \\ \epsilon^{3/2} \end{matrix} d\epsilon = C \cdot \left\{ \begin{matrix} I_{1/2} (kT_c)^{3/2} \\ I_{3/2} (kT_c)^{5/2} \end{matrix} \right., I_n = \int_0^\infty \frac{x^n dx}{e^x - 1} \rightarrow T_c = 0.69 \cdot$$

$$\cdot T_F, E_c = 0.77 N k T_c, \textcircled{2} T < T_c: \left\{ \begin{matrix} N_{\epsilon > 0} \\ E \end{matrix} \right. = \int_0^\infty \frac{C}{e^{\beta \epsilon} - 1} \cdot \left\{ \begin{matrix} \epsilon^{1/2} \\ \epsilon^{3/2} \end{matrix} \right.$$

$$\cdot d\epsilon = \left\{ \begin{matrix} N (T/T_c)^{3/2} \\ E_c (T/T_c)^{5/2} \end{matrix} \right., \underline{E_v = \partial_T E = \frac{5}{2} E_c T^{3/2} / T_c^{5/2} = 1.925 \cdot}$$

$$* N k (T/T_c)^{3/2}$$

prenosové javy

prenos $\begin{cases} \epsilon = \text{vedenie tepla} \rightarrow \kappa \text{ (koef. vedenia tepla)} \\ \vec{p} = \text{vn. trenie} \rightarrow \eta \text{ (viskozita)} \\ \text{častíc} = \text{difúzia} \rightarrow D \text{ (koef. difúzie)} \end{cases}$, id. plyn:

mech. prenosu = zrážky molekúl $\rightarrow$ kvalitatívny opis: prenos

$\epsilon, \vec{p}$ al. samých seba "v batoku" / teória: Boltzmann. rovnica;

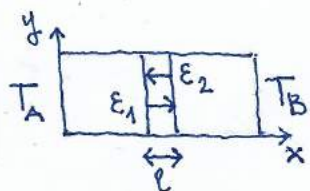
vedenie tepla: máme plyn s teplotami $T_A, T_B < T_A$ pri

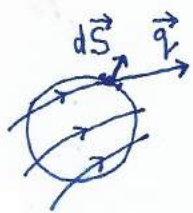
$x = 0, L$ + uvažujeme úsek medzi x_1 a $x_2 = x_1 + l$, l = stredná

voľná dráha mol.: q = prúd en. $\sim j_1 \epsilon_1 - j_2 \epsilon_2$, j = prúd

častíc $= n v$, $v \sim \bar{v} = (3kT/m)^{1/2}$ ($v = \langle v_x^2 \rangle^{1/2} \propto \langle \pi/2, \alpha = \chi(\cos$

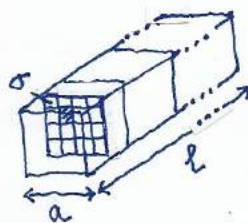
$$x, \vec{v}) \rangle \& j_1 = j_2 = j: q \sim j(\epsilon_1 - \epsilon_2) = -n v \epsilon' l / \epsilon = \frac{3}{2} k T;$$

$q = -\kappa T'$, $\kappa \sim k n l v \rightarrow$ rovnica vedenia tepla: $\left\{ \begin{array}{l} \kappa = \\ \vec{q} = \end{array} \right.$

$\kappa =$ hustota en. $\kappa =$ tok en. $\therefore \partial_t \kappa + \nabla \cdot \vec{q} = 0$ (vid' $\vec{E} = - \oint \vec{q} \cdot d\vec{S} \stackrel{\text{Gauss}}{=} - \int \nabla \cdot \vec{q} \cdot dV$) / $\left\{ \begin{array}{l} \kappa = 3/2 \cdot n k T \\ \vec{q} = -\kappa \nabla T \end{array} \right. : \boxed{\partial_t T = \alpha \Delta T}$, $\alpha =$ koef. teplotnej

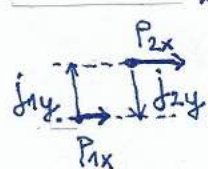
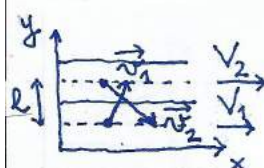
vodivosti ("difuzivity") $= \frac{\kappa}{3/2 \cdot n k T} \sim \boxed{l v}$; prechod od l k σ : $\alpha =$

$=$ stredná vzdialenosť medzi mol.: $l = N_{\text{ter}} a$, $N_{\text{ter}} =$ počet terčikov s plochou σ pripadajúcich na plochu $a^2 = a^2 / \sigma \Rightarrow \boxed{l = a^3 / \sigma = 1 / (n \sigma)}$, $\kappa \sim k n v / \sigma$; výpočet κ z Boltzmann. rovnice: $\dot{f} = (\partial_t f)_{\text{coll}}$, $\left\{ \begin{array}{l} \dot{f} = \partial_t f + \vec{v} \cdot \nabla f \\ (\partial_t f)_{\text{coll}} = \int (f' f'_1 - f f_1) \vec{v}_{\text{rel}} d\sigma dV_{\vec{v}_1} \end{array} \right.$ & $\vec{q} = \int f \vec{v} \varepsilon dV_{\vec{v}} \Rightarrow f = f_0(1+u)$, $|u| \ll 1$: $\dot{f} \doteq \vec{v} \cdot \nabla f_0 = \text{POČTY} =$

$= -f_0/T \cdot (5/2 - \beta \varepsilon) \vec{v} \cdot \nabla T$, $(\partial_t f)_{\text{coll}} = \int f_0 f_{10} (u' + u'_1 - u - u_1) \vec{v}_{\text{rel}} d\sigma \cdot dV_{\vec{v}_1} \rightarrow$

$u(\vec{r}, \vec{v})$: $u \stackrel{\text{izotropia}}{=} u \vec{v} \cdot \nabla T$ & $\vec{q} = \int f_0 u \vec{v} \varepsilon dV_{\vec{v}} =$

$\stackrel{\text{izotropia}}{=} -\kappa \nabla T$, $\kappa = -\frac{1}{3} \int u v^2 \varepsilon dV_{\vec{v}}$; viskozita: máme vrstvy s rýchlosťami V_1, V_2 + uvažujeme priečny úsek s dĺžkou l : $\sigma =$ napätie medzi 1 a 2 / prúd hybnosti od 1 k 2 $= df_{2 \rightarrow 1} / dS \sim$

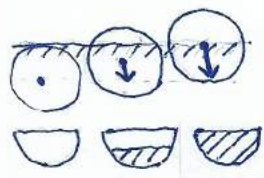
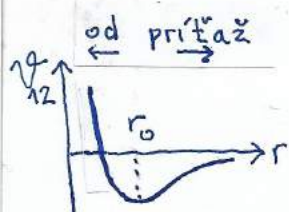
$\sim j_2 P_2 - j_1 P_1 = j(P_2 - P_1) = n v \cdot m(V_2 - V_1) = + m n v \partial_y V l \Rightarrow \boxed{\sigma = + \eta \partial_y V}$, $\boxed{\eta \sim m n l v = m v / \sigma}$ (kinematická viskozita: $\nu =$

$= \eta / \rho \sim l v$ - dtto ako α !) $\rightarrow$ viskózný člen v Navierovej-Stokesovej rovnici: σ_{ij} od $\nabla \vec{V} = + \eta (\partial_i V_j + \partial_j V_i - \frac{2}{3} \nabla \cdot \vec{V} \delta_{ij})$

$\Rightarrow f_{v,i} = \partial_j \sigma_{ij} = \eta (\Delta V_i + \frac{1}{3} \partial_i \nabla \cdot \vec{V})$ (nestlač. kvapalina: $\nabla \cdot \vec{V} = 0 \Rightarrow \vec{f}_v = \eta \Delta \vec{V}$); difúzia: máme nehomogénny plyn + uvažujeme úsek s dĺžkou l v smere klesania n : $J =$ čistý prúd častíc $\sim j_1 - j_2 \stackrel{T=\text{konst}}{=} (n_1 - n_2) v = -n' l v \rightarrow$ rovnica difúzie: $\boxed{\partial_t n = D \Delta n}$, $D \sim l v$ (opäť ako α)

van der Waalsova rovnica

id. plyn: $pV = RT$ / reálny plyn: ① $V \rightarrow V - b$, $b = N_A b_1$, $b_1 =$

$= V_1 \text{ mol.}$ - započítava fad na malých vzdial., kt. zvyšuje tlak ($p \propto 1/(V-b) > 1/V$), ② $p \rightarrow p + a/V^2$, $a = N_A^2 a_1 \Rightarrow \delta p = a_1 n^2$

$\times n^2$ - započítava príťaž na veľkých vzdial., kt. znižuje tlak ($p = p_{id} - \delta p < p_{id}$; r_d = dosah príťaž: vo vrstve s hrúbkou r_d je príťaž čiastočne nevykompenzovaná $\Rightarrow$ plyn vnútri príťahuje povrchovú vrstvu k sebe / $f_{celk} = \sum_a \sum_{b(a)} f_{b \rightarrow a} \sim N_a \bar{N}_b$

$\times f \propto n^2$ O.K.) $\rightarrow \boxed{(p + a/V^2)(V-b) = RT}$; odvod.

a-člena zo Z: $Z = \int e^{-\beta E} d\Gamma$, $E = E_{kin} + V$, $V = \sum_{i < j} V_{ij}$, $V_{ij} = V_{12}(|\vec{r}_i - \vec{r}_j|)$ & $d\Gamma = \frac{1}{N!} d\Gamma_0 = \frac{1}{N!} \prod \frac{dV_i dV_{p_i}}{(2\pi\hbar)^3} \left[\frac{V^N}{V^N} \right] =$

$= d\Gamma_{id} \prod \frac{dV_i}{V}$; $Z = \int e^{-\beta(E_{kin} + V)} d\Gamma_{id} \prod \frac{dV_i}{V} = Z_{id} Z_V$, $Z_V =$

$= \int e^{-\beta V} \prod \frac{dV_i}{V}$; poruch. metóda: $e^{-\beta V} \doteq 1 - \beta V = 1 - \beta \sum_{i < j} V_{ij}$

$\Rightarrow Z_V \doteq \int \prod \frac{dV_i}{V} - \beta \sum_{i < j} \int V_{ij} \prod \frac{dV_k}{V} = 1 - (N/2) \beta I$, $I = \int V_{12}(r) \times \frac{dV_1 dV_2}{V^2}$ & $\left\{ \begin{array}{l} \vec{R} = \frac{1}{2}(\vec{r}_1 + \vec{r}_2) \\ \vec{r} = \vec{r}_2 - \vec{r}_1 \end{array} \right.$; $J = \frac{\partial(\vec{R}, \vec{r})}{\partial(\vec{r}_1, \vec{r}_2)} = \begin{pmatrix} J_x & 0 \\ 0 & J_y J_z \end{pmatrix}$, $J_i =$

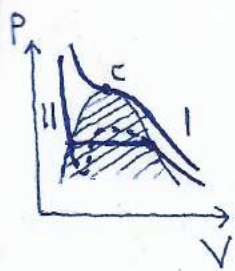
$= \frac{\partial(x_i, x_i)}{\partial(x_{1i}, x_{2i})} = \begin{pmatrix} \frac{1}{2} & -1 \\ \frac{1}{2} & 1 \end{pmatrix} \Rightarrow |J| = |J_x| |J_y| |J_z| = 1 \Rightarrow I = \int V_{12}(r) \times \frac{dV dV_R}{V^2} = \int V_{12} \frac{dV}{V} = V^{-1} \gamma$, $\gamma = \int V_{12} dV = \int_0^\infty V_{12} \cdot 4\pi r^2 dr \Rightarrow Z_V \doteq$

$\doteq 1 - \frac{1}{2} N^2 V^{-1} \beta \gamma$, $\ln Z = \ln Z_{id} + \ln Z_V \doteq \ln Z_{id} - \frac{1}{2} N^2 V^{-1} \times \beta \gamma$ / $F = E - TS$: $dF = -SdT - pdV \Rightarrow p = -2F$ & $F =$

$= -kT \ln Z$: $p = +kT \partial_V \ln Z = p_{id} + kT \cdot \frac{1}{2} N^2 \beta \gamma = p_{id} - a_1 n^2$, $\boxed{a_1 = -\frac{1}{2} \gamma}$

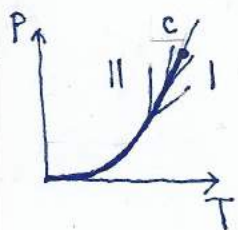
fázové prechody
plyn $\rightleftharpoons$ kvapalina: $\begin{cases} a = 3p_c V_c^2 \\ b = \frac{4}{3} V_c \end{cases}$: $p_c (\tilde{p} + 3/\tilde{V}^2) \cdot V_c (\tilde{V} - \frac{4}{3}) =$

$= RT_c \tilde{T}$, $\begin{cases} \tilde{p} = p/p_c \\ \tilde{V} = V/V_c \end{cases}$, $\tilde{T} = T/T_c \Rightarrow T_c \doteq \frac{8}{3} \frac{p_c V_c}{R}$ („aby to

pekne vyšlo": $(\tilde{p} + 3/\tilde{V}^2)(\tilde{V} - 1/3) = 8/3 \cdot \tilde{T} \rightarrow (\tilde{p}, \tilde{V})$ -diagram

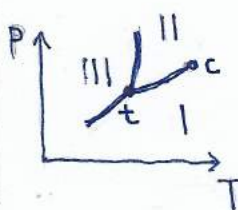
= zvlácné hyperboly, $\tilde{T} = 1$: $\begin{cases} \tilde{p}(1) = 1 \\ \tilde{p}'(1) \text{ a } \tilde{p}''(1) = 0 \end{cases}$ - kritický bod (c),
nad ním: iba plyn $\equiv$ fáza I / $\tilde{T} < 1$: $\tilde{p}' = 0$ vo $\tilde{V}_{\pm} \geq 1 \Rightarrow \tilde{p}$ pre-
kmitne medzi $\tilde{p}_-$ a $\tilde{p}_+ > \tilde{p}_-$ ZLE; OPRAVA: $\tilde{p} \rightarrow \tilde{p}_0$ také, že plo-
cha pod ním je rovnaká (Maxwellovo pravidlo; $\begin{cases} 1 \text{ pozdĺž } \tilde{p} \text{ s } \tilde{V} \downarrow \text{ čím} \\ 2 \text{ pozdĺž } \tilde{p}_0 \text{ s } \tilde{V} \uparrow \text{ čím} \end{cases}$;
 $T_1 = T_2 \Rightarrow Q_1 \stackrel{\text{vrat.}}{=} Q_2, A \stackrel{\text{vrat.}}{=} 0) \leftrightarrow$ rovnováha fáz, vpravo plyn, vľavo

kvapalina $\equiv$ fáza II; krivka rovnováhy fáz: $\forall \tilde{T} < 1$: $\tilde{p}_0(\tilde{T}), \tilde{T} \uparrow$:
 $\tilde{p}_0 \uparrow$ & $\tilde{T} \sim 0$: $\tilde{p}_0 \propto e^{-27/8 \cdot \tilde{T}^{-1}} / \tilde{p}(\tilde{T})$ pri $\tilde{V} = \text{konšt}$: V-čka s
vrcholmi na $\tilde{p}_0$; Clausiova - Clapeyronova rovnica: rovnováha

fáz: $\mu_I = \mu_{II}$, $\mu = \mu(p, T) \rightarrow d/dT$: $\partial_T \mu_I + \partial_p \mu_I dp/dT = d\mu/dT$
 $\mu_{II} / \mu = G_1$: $d\mu = s dT - v dp$, $\begin{cases} s = S_1 \\ v = V_1 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \partial_T \mu = s \\ \partial_p \mu = -v \end{cases} \Rightarrow \Delta s =$
 $-\Delta v \cdot dp/dT = 0$, $dp/dT = \Delta s / \Delta v$ & $q \equiv$ latentné teplo $\stackrel{\text{na 1 mol}}{=} = T \Delta s$ ($\mu = \epsilon - Ts + p v = h - Ts$: $\Delta \mu = \Delta h - q = 0 \Rightarrow q = \Delta h$)

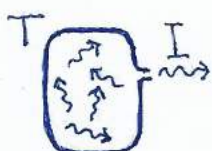
$\Rightarrow dp/dT = q / (T \Delta v)$; plyn-kvapalina ďaleko od c: $v_I \gg v_{II}$

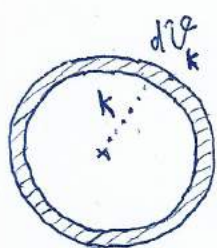
& $p v_I = kT$: $dp/dT = q / (T v_I) = q / k \cdot p / T^2 \Rightarrow q \approx \text{konšt}$:
 $p \approx p_0 e^{q/k \cdot (T_0^{-1} - T^{-1})}$; trojný bod (t): aj tuhá látka $\equiv$ fáza

III $\rightarrow$ 3 krivky rovnováhy fáz, t = bod, v kt. sa stretnú
žiarenie čierneho telesa

majme nádobu s teplotou T + EM žiarenie, kt. je s ňou v
v rovnováhe $\Rightarrow$ má tiež teplotu T: žiarenie = plyn fotónov
 $\rightarrow u \equiv$ hustota en. + $u_\omega \equiv$ spektrálna hustota en. (dutinový
žiarič: $I \equiv$ intenzita $= \frac{1}{4} u c$, $I_\omega \equiv$ spektrálna intenzita =
 $= \frac{1}{4} u_\omega c / \omega = k c$, $k = 29 \text{ K} / \lambda$: $du_\omega = -29 \text{ K} \cdot d\lambda / \lambda^2 \Rightarrow I_\lambda = I_\omega$
 $\times 29 \text{ K} / \lambda^2$); módy EM poľa: ① voľné pole: $\forall \vec{k} = k \vec{n} \rightarrow \vec{E} =$
 $= \text{Re}(\vec{E}_0 e^{-i\omega t + i\vec{k} \cdot \vec{r}})$, $\vec{E}_0 \perp \vec{k}$ (rovinná monochromatická vl-
na; $\vec{E}_0 = (\sum E_{0\lambda} \vec{e}_\lambda) e^{i\psi}$, $\begin{cases} \vec{e}_\lambda \text{ reálne, } \vec{e}_\lambda \cdot \vec{e}_{\lambda'} = \delta_{\lambda\lambda'} - \text{lin. polarizácia} \\ \vec{e}_\pm = 1/\sqrt{2} \cdot (\vec{e}_1 \pm i \vec{e}_2) - \text{krúh. polarizácia} \end{cases}$);

② pole v nádobe: kocka s hranou L + periodické o.p.: $\vec{k}_{(n_x, n_y, n_z)} = 2\pi/L \cdot (n_x, n_y, n_z)$ (nulové o.p.: $\pi/L + n_i > 0$; $\vec{E}_{11} = 0$ + Gauss.

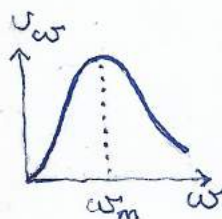
zákon: $\vec{E}_{(n_x, n_y, n_z)} = (e_x c_x s_y s_z, e_y s_x c_y s_z, e_z s_x s_y c_z) \rightarrow [d\Gamma_{\text{mód}}] = 2 \frac{dV_k}{(2\pi/L)^3} = 2 \frac{V dV_k}{(2\pi)^3} = \frac{1}{\pi^2} V k^2 dk = \frac{1}{\pi^2 c^3} V \omega^2 d\omega$ ($\varepsilon = \hbar \omega$, $p = \hbar k$)

$d\Gamma_{\text{mód}} = 2 \frac{V dV_k}{(2\pi)^3} = d\Gamma_1$ & $d\Gamma_{\text{mód}} \propto \varepsilon^2 d\varepsilon \Rightarrow \omega_1 \propto \varepsilon^2, N \propto \varepsilon^{3/2}$; UV

katastrofa (Rayleigh-Jeans 1900): $\forall \text{ mód} \leftrightarrow \bar{\varepsilon} = k_B T$ (ekvipartičná teória) $\Rightarrow u = \frac{1}{V} \int \bar{\varepsilon} d\Gamma_{\text{mód}} = \frac{k_B T}{\pi^2 c^3} \int_0^\infty \omega^2 d\omega = \infty$ ZLE;

Planckov zákon (P. 1900): módy = 1-časticové stavy s en. $\varepsilon = \hbar \omega$ a stredným počtom častíc $\nu = \nu_{BE} = 1/[e^{\beta(\varepsilon - \mu)} - 1]$

$\Rightarrow u = \frac{1}{V} \int \nu \varepsilon d\Gamma_{\text{mód}} = \frac{\hbar}{\pi^2 c^3} \int_0^\infty \nu \omega^3 d\omega / \mu$? fotóny sa vyžarujú a pohlcujú $\Rightarrow N$ nie je fixované, $N = N(V, T) \Rightarrow \mu = 0$ (zostrojenie ν : $\forall$ člen $\propto N$ v $\mathcal{J}$ / určenie μ : $\forall$ podm. $\sum \nu_i = N$),

$u_\omega = \frac{\hbar}{\pi^2 c^3} \frac{\omega^3}{e^{\hbar \omega / (k_B T)} - 1}$ ① $\Omega = \frac{1}{\hbar} k_B T$: $u_\omega = \frac{\hbar \omega^3}{\pi^2 c^3} \times \begin{cases} \Omega / \omega, & \text{ak } \omega \ll \Omega \text{ (R.-J.)} \\ e^{-\omega / \Omega}, & \text{ak } \omega \gg \Omega \text{ (Wien)} \end{cases}$

$\omega \gg \Omega$ (Wien) & u_ω má max. pri $\omega_m = 2.82 \Omega$ (I_x má max. pri $\lambda_m = 0.20 \lambda$, $\lambda = 2\pi c / \Omega \propto T^{-1}$ O.K.), ② $u = a \cdot T^4$

$a = \frac{\hbar}{\pi^2 c^3} \cdot \frac{k_B^4}{\hbar^4} \int_0^\infty \frac{x^3 dx}{e^x - 1} = \frac{\pi^2}{15} \frac{k_B^4}{\hbar^3 c^3}$ ($I = \sigma T^4$, $\sigma = \frac{1}{4} a$ O.K.),

③ $n = \frac{1}{\pi^2 c^3} \int_0^\infty \nu \omega^2 d\omega \rightarrow$ na 1 fotón pripadá kocka s hranou $\sim \lambda$, vid' $n = \int \nu \cdot 2 \frac{d^3 k}{(2\pi)^3} \sim \frac{k^3}{(2\pi)^3} = \lambda^{-3}$

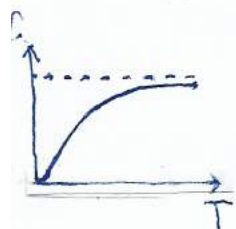
Debyeova teória merných tepel

mriežka: $3N$ normálnych módov: $\forall \text{ mód} \leftrightarrow \bar{\varepsilon} = k_B T \Rightarrow E = 3N \cdot k_B T$, [Dulong-Petit 1819] $C = 3N k_B$; QM: módy = stavy fonónov s $\varepsilon = \hbar \omega$, $\nu =$

$= 1/(e^{\beta \varepsilon} - 1)$ ($\mu = 0$ ako pri fotónoch!) / $k \ll a^{-1}$: módy = zvukové vlny s $\omega = v_{zv} k$, $v_{zv} = \begin{cases} v_L & \text{pre pozdĺžne vlny } (\lambda=1) \\ v_T & \text{pre priečne vlny } (\lambda=2,3) \end{cases}$

$\Rightarrow d\Gamma_{\text{mód}} = 3 \frac{V dV_k}{(2\pi)^3} = \frac{3}{2\pi^2 v_{zv}^3} V \omega^2 d\omega$ & $k_B T \ll \varepsilon_{\text{max}}$: $\nu \int$ cez

$d\Gamma_{\text{mód}}$ stačí uvažovať módy s $\omega \ll \omega_{\text{max}}$, v kt. $\omega = \bar{v}_{zv} k$ + $\int$
 sa dá rozšíriť do ∞ -na $\rightarrow E \doteq \frac{3}{2} E_{\text{EM}}(c \rightarrow \bar{v}_{zv}) = AVT^4$,
 $A = \frac{\pi^2}{10} \frac{k_B^4}{\hbar^3 \bar{v}_{zv}^3} \Rightarrow \boxed{C = 3AVT^3}$; Debyeova teória (D.1912):

módy vln sa nachádzajú vnútri k_D (Debyeovo vlnové číslo)

+ majú $\omega = \bar{v}_{zv} k \Rightarrow E =$ predchádzajúci $\int$ obrezaný pri $\omega_D = \bar{v}_{zv} k_D$

$$\rightarrow C = \begin{cases} 3Nk_B, & \text{ak } T \gg T_D = \hbar \omega_D / k_B \\ 3AVT^3, & \text{ak } T \ll T_D \end{cases}$$